

Έρρικος Σλήμαν (1822 - 1890).

μ. δυνατόν νά είναι άκυπταρικό (φυκομύκητες) ή πολυκυπταρικό (άσκομύκητες, βασιδιομύκητες καί άτελείς μύκητες). Τά κύτταρα τών μυκηλίων, τών φυκομυκήτων, τών άσκομυκήτων καί τών άτελών μυκήτων είναι πάντοτε άπλοειδικά. Στους βασιδιομύκητες τό πρωτογενές μυκήλιο πού παράγεται από τά σπόρια είναι άπλοειδικό· στήν παραπέρα ανάπτυξη του γίνεται διπλοειδικό είτε γιατί συγχωνεύεται μέ τό μυκήλιο του άλλου φύλου (έτεροθαλλισμός) είτε γιατί τά κύτταρά του συνενώνονται καί οι πυρήνες τους συντήκονται (όμοθαλλισμός). Ή βλαστική αναπαραγωγή του μύκητα έπιτελείται μέ κατάτμηση του μυκηλίου.

Μυκήναι. Άρχαία πόλη τής Άργολίδας, σημαντικό κέντρο πολιτισμού τής έποχής του Όρείχαλκου. Τήν 3η χιλιετία π.Χ. οι Μυκήνες ήταν άκόμα ένας μικρός οικισμός, ενώ τό 17ο αί. π.Χ. ή πόλη έγινε πρωτεύουσα ενός από τά πρώιμα ταξικά κράτη τών Άχαιών. Τά πολυτελή άντικείμενα πού βρέθηκαν στή διάρκεια τών άνασκαφών πού έγιναν σέ δυό ομάδες μυκηναϊκών βασιλικών τάφων του 17ου καί του 16ου αί. π.Χ. πιστοποιούν τή ραγδαία ανάπτυξη τής οικονομικής δύναμης του μυκηναϊκού βασιλείου. Έτσι, τό 16ο καί 15ο αί. π.Χ. στήν άκρόπολη τών Μυκηνών αναέρθηκαν όχυρώσεις καί ένα άνάκτορο. Οι Μυκήνες έφτασαν στό ζενίθ τής ανάπτυξης τους μεταξύ 1400 καί 1200 π.Χ. Τήν έποχή αυτή ή μυκηναϊκή άκρόπολη περιβλήθηκε από νέα, όγκώδη, τά περίφημα «κυκλώπεια» τείχη, κύρια έσοδος τών οποίων ήταν ή Πύλη τών Λεόντων.

Τό 13ο αί. π.Χ. διανοίχθηκε μία ύπόγεια βαθμιδωτή στοά, πού ξεκινούσε από τό φρούριο καί όδηγούσε πρός μία δεξαμενή νερού ή όποία βρισκόταν πολύ βαθιά. Τό μνημειακών διαστάσεων άνάκτορο άποτελούνταν από διάφορες αίθουσες τελετών, κατοικίες καί αποθήκες, ενώ σέ χωριστό ίερό ύπήρχαν αγάλματα θεών από μάρμαρο καί τερακότα. Στήν άπέραντη πόλη πού βρισκόταν κάτω από τήν άκρόπολη βρέθηκαν κατοικίες πού άνήκαν σέ πλούσιους, τεχνίτες καί έμπόρους. Κατά τό 14ο καί τό 13ο αί. π.Χ., οι άπόγονοι του βασιλιά Άτρέα άνήγειραν στήν πόλη θαυμάσιους κυκλικούς θολωτούς τάφους (ή «θόλους»).

Οι Μυκήνες καταστράφηκαν από πυρκαγιά τό 12ο αί. Ή πόλη, ώστόσο, ξανακτίστηκε άργότερα άλλα είχε χάσει πιά τό σημαντικό ρόλο πού έπαιζε παλαιότερα. Τό 470 π.Χ. οι Μυκήνες καταλήφθηκαν από τό Άργος, μέ αποτέλεσμα τήν πλήρη έρήμωση τής πόλης. Άνασκαφές έγιναν στήν περιοχή κατά περιόδους από τό 1876 καί ύστερα. Τίς άνασκαφές αυτές έκανε άρχικά ό Γερμανός αρχαιολόγος Ε. Σλήμαν καί άργότερα ό Βρετανός έπιστήμονας Α. Γουαίης καί οι Έλληνες αρχαιολόγοι Κ. Τσουίντας καί Γ. Μυλωνάς.

Βιβλιογραφία: Μπλαβάτσκαγια Τ. Β., Ή Άρχαία Ελλάδα κατά τή 2η χιλιετία π.Χ., Μ., 1966. Wace Α. J. Β., Mycenae: an archaeological history and guide, Princeton, 1949. Μυλωνάς Γ. Ε., Mycenae and the Mycenaean Age, Πρίνστον, 1966. Τ. Β. ΜΠΛΑΒΑΤΣΚΑΓΙΑ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μυκήναι. Άρχαιότατη πόλη τής Άργολίδας. Τό τοπωνύμιο καί τό έθνικό ποικιλούν ήδη από τήν έποχή τής δημιουργίας του δήμικου έτους: Μυκήναι, Μυκήνη - Μυκηναίοι καί Μυκηναίς (Ίλ. Β 569, Λ 46, Όδ. γ 305, φ 108). Άπό τίς άνασκαφές καί τά ευρήματα πού ήρθαν στό φώς δικαιολογήθηκε τό έπίθετό τής «ευρύγυια» καί «πολύχρυσος» (Η 108). Θά ήταν δυνατό νά άποκληθεί καί «πο-

λυήλεκτρος» από τίς μεγάλες ποσότητες ήλεκτρου τής Βαλτικής πού έφτασαν ώς τίς Μ. μέ τό έμπόριο τής έποχής (17ος - 16ος π.Χ. αί.) καί κατατίθονταν σάν περιδέραια στους βασιλικούς τάφους τών ταφικών κύκλων Α καί Β.

Κατά τά άρχαία στήν Όδύσεια Σχόλια (F. Jacoby, Fr. Gr. Hist., Ia, 1968, 324) τό τοπωνύμιο προήλθε από τόν μύκητα του ζίφους του Περέα πού έπεσε καί χάθηκε. Ό ήρωας, στόν τόπο πού χάθηκε ό μύκητας έκτισε μία νέα πόλη.

Όπως πολλά άλλα πολιίσματα τής άργολικής πεδιάδας (Πρόσυμμα, Δενδρά, Λέρνα, Σχοινοχώρι, Άργος στό λόφο τής Άσπίδας) οι Μ. είχαν κτιστεί σέ μία παρυφή (ΒΑ) τής εύφορης αυτής πεδιάδας σέ φυσικά όχυρή άκρόπολη πού έγινε άπόρρητη χάρη στήν κυκλώπεια όχύρωση τών ύστερων Μυκηναϊκών χρόνων, σέ περίοδο, δηλ., πού ήταν άναγκαίο νά άποκρουσθούν έξωτερικοί έχθροί ή καί έσωτερικές άκόμα άντιπαλες δυνάμεις του πολύκρατου μυκηναϊκού κόσμου. Ή εύφορία τής περιοχής εξασφάλιζε τήν εύημερία τών κατοίκων τής στους Προϊστορικούς χρόνους καί ή κατοίκηση σέ δηλ τήν άργολική πεδιάδα ήταν πυκνή. Τό ύψόμετρο του λόφου τών Μ. είναι 280 μ. καί χωρίζεται πρός τά νότια από τό βουνό Σάρα μέ τή βαθιά χαράδρα του Χάβου καί στα βόρεια από τόν Προφήτη Ήλια μέ τή χαράδρα τής Κοκορέτσας. Ή θέση αυτή έλεγχε άπόλυτα τή διάβαση από τήν κορινθιακή πρós τήν άργολική πεδιάδα καθώς καί τίς όρεινές διαβάσεις πρós τά ΒΑ - Α. Ή φυσική πρόσβαση στό λόφο γίνονταν, πάντοτε, από τή ΒΔ πλαγιά.

Ίστορία - μυθολογία. Ή περιοχή τών Μυκηνών είχε κατοικηθεί στους Πρωτοελλαδικούς (ΠΕ) καί Μεσοελλαδικούς (ΜΕ) χρόνους. Ίδρυτής τών Μ. αναφέρεται ό έγγονός του βασιλιά του Άργους Άκρίσιου, Περέας, πού θεωρείται καί Ίδρυτής τής δυναστείας τών Περεαίδων πού κυριάρχησε μετά τό φόνο του Άκρίσιου. Σέ αυτή τή δυναστεία είναι δυνατό νά άνήκουν οι χρυσοφόροι λακκοειδείς τάφοι του προϊστορικού νεκροταφείου τών Μυκηνών, πράγμα πού πιθανόν νά άντιστοιχεί μέ τή γνωστή φράση του Λατίνου ποιητή Όράτιου ότι «πολλοί γενναίοι έξησαν καί πρίν από τόν Άγαμέμνονα».

Κατά τή βασιλεία του Εύρυσθέα (βλ.λ.) έπήλθε διάσταση άνάμεσα σέ αυτόν καί στόν ξάδελφό του Ήρακλή (βλ.λ.) από τήν ανάγκη νά έκτελέσει ό τελευταίος τους 12 άθλους. Μετά τήν άποθέωση του Ήρακλή στήν Οίτη καί τήν καταφυγή τών Ήρακλειδών στήν Άττική, προκλήθηκε ή έκστρατεία του Εύρυσθέα στήν Άνατολική Άττική καί ή περιώνυμη μάχη στό Μαραθώνα (βλ.λ.), όπου φονεύθηκαν ό Εύρυσθέας καί οι γιοί του. Έτσι, έπιβλήθηκε στίς Μ. ή δυναστεία τών Πελοπιδών (γιών του Πέλοπα) καί βασίλευσαν ό Άτρέας, ό Θυέστης καί ό γιός του Άτρέα Άγαμέμνονας. Ή κáθοςος τών Δωριέων έγινε κατά τή διάρκεια τής βασιλείας του Τισαμενού, έγγονου του Άγαμέμνονα καί διαδόχου του Όρέστη (βλ.λ.).

Μέ τήν καταστροφή τών Μ., τό γειτονικό Άργος ανέλαβε τήν κυριαρχία, όπως καί παλαιότερα στους ΜΕ χρόνους, σέ δηλ τήν άργολική πεδιάδα. Οι Μ. άνήκαν στό στρατόπεδο τής Σπάρτης καί ήταν μικρή κώμη. Έντούτοις πήραν μέρος στή μάχη τών Θερμοπυλών πράγμα πού κίνησε άκόμα περισσότερο τό μίσος τών Άργείων, μέ αποτέλεσμα τήν πολιορκία καί τήν κατάληψη τών Μ. τό 468 π.Χ. Οικισμός δημιουργήθηκε πάλι στους Έλληνι-

στικούς χρόνους. Στό 2ο μ.Χ. αί. ή κώμη αυτή είχε έκλείψει.

Άνασκαφές. Μετά τήν προσπάθεια του Κυρ. Πιττάκης (1841) νά άποκαλύψει τήν Πύλη τών Λεόντων καί νά τακτοποιήσει τό περιβάλλον, οι πρώτες άνασκαφές έγιναν χωρίς άδεια από τόν Έρρ. Σλήμαν τό 1874 μέ τή διάνοιξη 34 τάφων στό λόφο καί επαναλήφθηκαν μέ άδεια τής ελληνικής κυβέρνησης καί μέ έπίσημη τόν Έλληνα αρχαιολόγο Σταματάκη τό 1876 στήν περιοχή πίσω από τήν Πύλη τών Λεόντων καί στό Θολωτό τάφο τής Κλυταιμνήστρας, γιά νά άποδειχθεί ότι ό Όμηρος είχε ψάλλει Ιστορικά γεγονότα.

Ή ανακάλυψη καί ή άνασκαφή τών πέντε (ΑΙ - V) χρυσοφόρων τάφων του λεγόμενου πρώτου ταφικού κύκλου τών Μ., πού ταυτίστηκαν από τόν Σλήμαν μέ τους τάφους του Άγαμέμνονα, καί τών τριών κτιρίων πού ταυτίστηκαν μέ τά άνάκτορα του Άγαμέμνονα, παρά τίς παραλείψεις καί τίς άδυναμίες του Σλήμαν σήμανε - μέ τίς σύγχρονες άνασκαφές τής Όλυμπίας - τήν άπαρχή τής αρχαιολογικής έρευνας στήν Ελλάδα καί έδωσε τό σωστό όνομα σέ έναν πολιτισμό, τό μυκηναϊκό (άπό τό κυριότερο κέντρο του τίς Μ.) πού άναπτύχθηκε στή 2η χιλιετία π.Χ. σέ δηλ, σχεδόν, τήν Ελλάδα καί τό Αιγαίο πέλαγος (H. Schliemann, Mykenai, 1878). Ό Σλήμαν έγκατέλειψε τίς Μ. πιστεύοντας ότι τελείωσε τήν άνασκαφή του βασιλικού νεκροταφείου τών Άτρείδων καί ταυτίζοντας τους πέντε τάφους πού ανακάλυψε μέ τους πέντε τάφους του Άγαμέμνονα, τής ακολουθίας καί τής οικογένειάς του πού μνημονεύονται από τόν Πausανία (B 16,6 - «Άτρέως καί τών παιδων ύπόγαια οικοδομήματα ένθα οι Θησαυροί σφισι τών χρημάτων ήσαν»). Άμέσως μετά τήν άναχώρηση του Σλήμαν, ό Σταματάκης ανακάλυψε τόν έκτο τάφο (Α VI) του πρώτου ταφικού κύκλου, τά παλαιότερα δείγματα κατοίκησης του χώρου στό σημείο εκείνο (της ΠΕ έποχής στήν 3η χιλιετία π.Χ.) καί άνέσκαψε καί σέ άλλα γύρω σημεία, όπως δίπλα στό Θολωτό τάφο τών Λεόντων (ΠΑΕ 1876 - 77).

Κανονικές άνασκαφές συνεχίστηκαν από τόν Χρ. Τσουντα (1884 - 1902) πού άνέσκαψε τους ύπόλοιπους όκτώ θολωτούς τάφους τών Μ., τόν ελληνιστικό καί τόν άρχαίο ναό,

τό ανάκτορο στην κορυφή της ακρόπολης, πολλά από τα κτίρια που υπήρχαν στο έσωτερικό της, την υπόγεια δεξαμενή ανεφοδιασμού με πόσιμο νερό και δεκάδες θαλαμωτών τάφων (ΠΑΕ 1886 - 1903, ΑΕ 1887 - 1902, Μυκήναι και Μυκηναϊσός Πολιτισμός).

Τις έκτεταμένες και συστηματικές έρευνες του Τσοούντα διαδέχθηκε μία εποχή έγκαταλειψής με εξαίρεση τις σποραδικές έρευνες που έγιναν από τον G. Rodenwaldt (AM 1911 - 2, JdI 1919, Der Fries des Megaron von Mykenai), τον Δ. Ευαγγελίδη (ΑΕ 1912), τό 1913 από τον Α. Κεραμόπουλο (ΑΕ 1918, για τήν κεραμική τής απείραχτης επίχωσης του ταφικού κύκλου Α) και τον Α. Φιλαδελφέα (ΑΔ 1919). Στή συνέχεια, ολοκληρωμένες ανασκαφές διενέργησε ο Α. J. B. Wace μέ τους συνεργάτες του C. W. Blegen και L. B. Holland (BSA 1921 - 23, 1939, 1949 - 54) όπως στους θολωτούς τάφους (BSA 1919 - 21, 1921 - 23), στους θαλαμωτούς τάφους (Chamber Tombs, 1932), στο έκτος των τειχών προϊστορικό (ME - YE I) νεκροταφείο, πίσω από τήν Πύλη των Λεόντων, κτίρια στό έσωτερικό τής ακρόπολης (Citadel house) και άλλα που ήταν παραρτήματα των βασιλικών δραστηριοτήτων εκμετάλλευσης έξω από τήν ακρόπολη (Proc. Amer. Philos. Soc. 1953, 1958, 1963) μέ αποτέλεσμα τή σύνθεση του μνημειώδους έργου του *Mycenae, An Archaeological History and Guide*, 1949/64). Τις ανασκαφές του συνέχισαν ιδιαίτερα στή δυτική - νότια πλαγιά τής ακρόπολης οι συνεργάτες του Λέρδος W. Taylor, Elis. B. French ως τό 1969 (AAA III 1970, 74 - 80, Antiquity 1970, 270 - 9). Σύγχρονα διεξάγονταν και οι ανασκαφές του Γ. Ε. Μυλωνά (ΠΑΕ 1950 κ. εξ.) και προσωρινά από τον Φ. Πέτσα (1950 - 51). Μέ τήν εύκαιρία τής αναστήλωσης του θολωτού τάφου τής Κλυταιμίστρας (1950 - 51) έγινε ή ανάκαλυψη και ή πλήρης ανασκαφή του ταφικού κύκλου Β από τους Γ. Παπαδημητρίου, Γ. Ε. Μυλωνά, Σπ. Μαρινάτο και Α. Κεραμόπουλο. Από τον Ν. Βερδελή ανασκάφηκε ή Δυτική Οικία και, συνολικά, επί μία τριακονταετία (1952 - 80) συνεχίστηκε ή μεθοδική έρευνα τής ακρόπολης, των τειχών, των πυλών, του λόφου τής Παναγίας και άλλων σημείων γύρω από τήν ακρόπολη (Πλάκες κ.ά.) μέ αποτέλεσμα νά διερευνηθούν πολλά τμήματα τής πρωτεύουσας των Άτρείδων (G. E. Mylonas, *Ancient Mycenae, Mycenae and Mycenaean Age*, 'Ο ταφικός κύκλος Β των Μυκηνών, 'Οδηγός των Μυκηνών, ΠΑΕ 1952 κ.εξ.).

Προϊστορική κατοίκηση. Πολύ άραιή διαπιστώθηκε ότι ήταν ή κατοίκηση στις Μ. στή Νεολιθική (BSA 1921 - 3, 1953, 7, 1957, 195 - 6, ΠΑΕ 1955, 228) και στήν Πρωτοελλαδική εποχή και μάλιστα πριν από τά τέλη της (ΠΕ II/III), όπως δείχνουν τά δσπρακα τής περιοχής του ταφικού κύκλου Α (Α. J. B. Wace, *Mycenae*, πίν. 80) και τής μεγάλης κεκλιμένης ανάβασης πίσω από τήν Πύλη των Λεόντων (*Mycenae*, πίν. 84), στις οικίες τής ανάβασης, τής Νότιας Οικίας και του μυκηναϊκού μεγάρου (Α. J. B. Wace, *The Arrival of the Greeks*, Viking 1954, σ. 212 εικ. 1, *Mycenae* πίν. 80). Επίσης, είχε κατοικηθεί και ο λόφος Καλκάνι προς τά Δ.

Η κεραμική εκπροσωπείται πλούσια και μέ όλες τής χαρακτηριστικές για τήν εποχή ομάδες, όπως: α) ή σιελινόχρωμη και ή Urfigis, β) τά άβαφα άγγελα, γ) άλλα οικιακής χρήσης, δ) τά σιλιβωμένα μέ και χωρίς διακόσμηση, και ε) τά γραπτά μέ μελανή διακόσμηση

σε άνοιχτόχρωμο φόντο ή μέ άνοιχτόχρωμη διακόσμηση σε μελανωπό φόντο. Έμπορικές επαφές πρέπει να υπήρχαν και μέ τις Κυκλάδες. Στους ΠΕ χρόνους είχαν αναπτυχθεί ιδιαίτερα ή Λέρνα και ή Τίρυνθα, που βρίσκονταν πολύ κοντά στή θάλασσα, αλλά για τις Μ. δέν είναι δυνατό να υποδηλωθεί πιά ή έκταση τής πόλης μέ τά ύφιστάμενα σήμερα μεταγενέστερα μνημεία.

Διεύρυνση του οικισμού σημειώθηκε σταθερά στή Μεσοελλαδική (ΜΕ) εποχή (1900 - 1580 π.Χ.). Από τήν πρώτη φάση της έμφανίζεται ή μελανή μινύεια κεραμική, συγγενής μέ τήν κυκλαδική και στή συνέχεια ή άμαυρόχρωμη. Σημαντικές ποσότητες ΜΕ κεραμικής βρέθηκαν στή ΒΔ πλαγιά του λόφου των Μ. και ο Wace τόνισε ότι οι Μ. άκμαζαν ήδη στους ΜΕ χρόνους (BSA 1921 - 23, 305). 'Οχύρωση δέν υπήρχε τήν εποχή εκείνη και τό σημείο που θεωρήθηκε παλαιότερα από τον Wace σαν τείχος ήταν ένα Μυκηναϊκής εποχής ανάλημμα (YE III Β φάσης) μήκους 20 μ. στο ΒΔ τμήμα τής ακρόπολης, στήν άνάβαση για τό ανάκτορο. Άλλα ΜΕ κατάλοιπα είναι γνωστά από τήν περιοχή προς Ν του θολωτού τάφου τής Κλυταιμίστρας προς τον άσφαλτοστρωμένο δρόμο, στή Λοφοσειρά τής Παναγίας (BSA 1921 - 23, 291, 320, 1964, 2, 244, 1965, 174) και στο ΒΑ άκρο τής ακρόπολης (*Mycenae* 47).

Στήν τρίτη φάση τής Μεσοελλαδικής εποχής (ΜΕ III) ο πληθυσμός πρέπει να είχε αύξηθεί πολύ, άν και δέν υπάρχουν πολλές ενδείξεις από τήν κατοίκηση στή ΜΕ III - YE I περίοδο, επειδή όλος ο έσωτερικός στήν ακρόπολη χώρος είχε οικοδομηθεί άλληλοδιάδοχα στις μεταγενέστερες μυκηναϊκές φάσεις. Η κατοίκηση στή ΜΕ III φάση πρέπει να έκτεινόταν σε όλη τή Δ - ΝΔ πλαγιά μέχρι και πάνω στήν περιοχή του μυκηναϊκού ανάκτορου (Wace, *Viking* 1954, 213 - 4, εικ. 2. *Mycenae*, πίν. 105. ΠΑΕ 1971, 152. BSA 1973, 208). Ειδικότερα ΜΕ τοίχοι υπάρχουν κάτω από τήν κεκλιμένη άνάβαση μετά τήν Πύλη των Λεόντων (BSA 1921 - 23, πίν. 1 άρ. 40 - 42, πίν. 17), στο κάτω άκρο αυτού του κεκλιμένου επιπέδου (δ.π., πίν. 1, άριθ. 21), στο ΝΑ άκρο του ταφικού κύκλου Α (δ.π., σ. 117, πίν. 1, άριθ. 61) και δυτικότερα από τήν Πύλη των Λεόντων. 'Ορισμένοι από τους τοίχους στήν κορυφή του λόφου μπορεί να άνήκαν στήν πρώτη άνακτορική έγκατάσταση των Μ. (BSA 1921 - 23, 208, πίν. 11, άριθ. 38). Ταφές, εξάλλου, σε άβαθείς λάκκους που έχουν διατηρηθεί σε βαθύτερα στρώματα, άνήκουν στήν ύστερη ΜΕ και τήν πρώιμη μυκηναϊκή φάση. Πάντως, ή ύπαρξη άνακτορικού συγκροτήματος πρέπει να θεωρείται βέβαιη από τά πλούσια κτερίσματα στους τάφους του νεκροταφείου που καταλάμβανε μεγάλη έκταση (τουλάχιστον 140 - 150 μ.) από τή ΝΔ πλαγιά (κάτω από τή Ν Οικία) μέχρι και τήν ταφικό κύκλο Β δυτικότερα. Σήμερα (και ήδη από τό 13ο π.Χ. αιώνα) τό νεκροταφείο αυτό χωρίζεται από τό ΝΔ τμήμα τής οχύρωσης των Μυκηνών.

Τή μορφή αυτού του έκτεταμένου ύστατου μεσοελλαδικού - πρωτομυκηναϊκού νεκροταφείου γνωρίζουμε μέχρις ενός σημείου. Οι πλούσιοι τάφοι των πρώτων ηγεμόνων τής περιοχής ήταν ένταγμένοι σε ομάδες, ενώ οι ταφές του πληθυσμού γίνονταν μεμονωμένες και, συνήθως, σε άβαθείς λάκκους κοντά στους πλούσιους βασιλικούς (*Mycenae*, πίν. 85). Οι δύο ομάδες των πλούσιων τάφων των ηγεμόνων βρίσκονταν σε άπόσταση πάνω

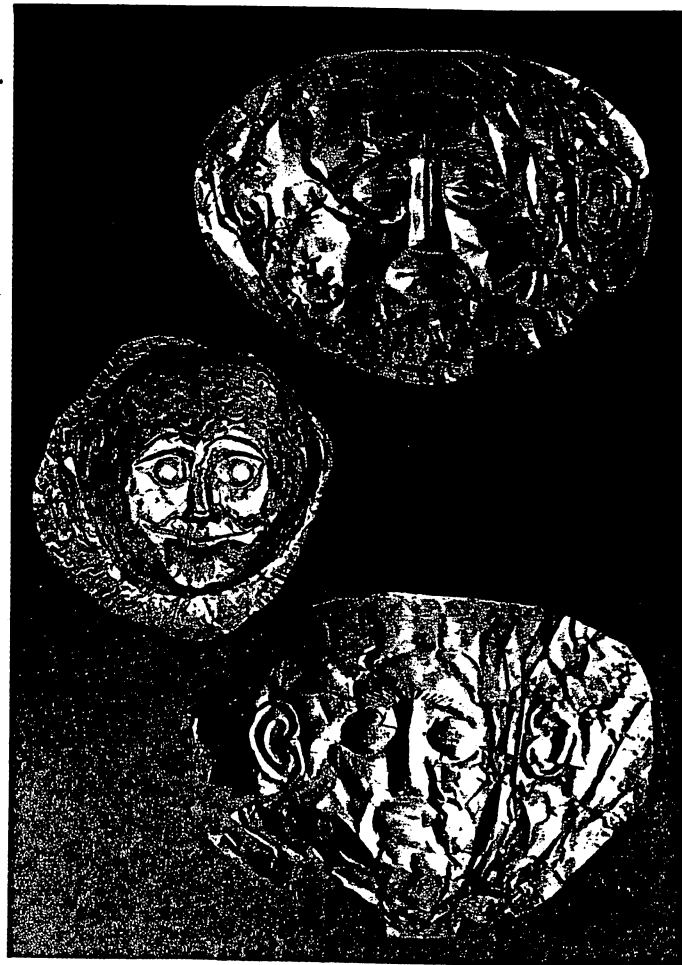
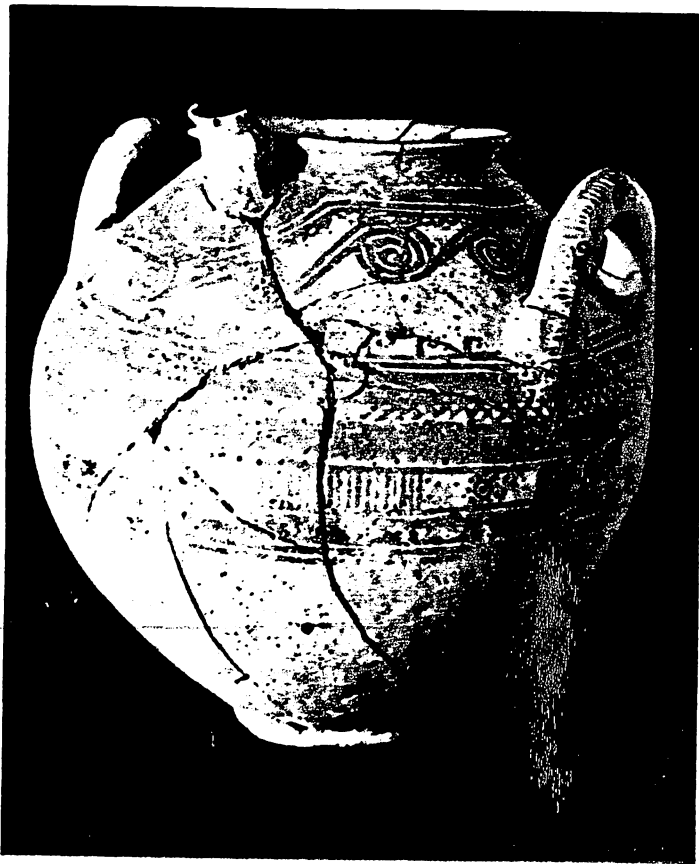
από 120 μ. μεταξύ τους, όριζονταν από έναν κυκλικό περίβολο κατασκευασμένο από μεγάλους άργούς όγκόλιθους και είναι γνωστές σαν ταφικός κύκλος Α και Β. 'Ανάμεσά τους υπάρχουν τάφοι που άνήκαν στο λεγόμενο προϊστορικό νεκροταφείο, του πληθυσμού. 'Επειδή κανείς από αυτούς τους τελευταίους τάφους δέν περιείχε σημαντικά κτερίσματα φαίνεται ότι άνήκαν στον πληθυσμό και όχι στους ηγεμόνες τής Προαριδικής εποχής. Η παρουσία αυτών των τάφων μειώνει τις πιθανότητες να βρεθεί σε αυτό τό χώρο άλλος ταφικός κύκλος μέ βασιλικούς χρυσοφόρους τάφους. Οι δύο ταφικοί κύκλοι δέν έχουν σχέση ο ένας μέ τον άλλο και άνήκαν, άναμφισβήτητα, σε δύο διαφορετικές οικογένειες (γέννη) ή σε δύο κλάδους του γένους που δυνάστευε στις Μ. Αυτή τήν έννοια έχουν κυρίως οι περίβολοι τους που μέ τους όμοιους όγκόλιθους και μέ τά ΜΕ άμαυρόχρωμα δσπρακα που βρέθηκαν στο έσωτερικό τους εμφανίζονται σύγχρονοι. 'Ιδιαίτερα ο περίβολος του ταφικού κύκλου Α είχε και άλλη λειτουργικότητα: συγκρατούσε τά χώματα (που έμπεριέχονταν στο έσωτερικό τους) εξαιτίας τής κλίσης του λόφου σε εκείνο τό σημείο.

Ταφικός κύκλος Β. 'Ο παλαιότερος ταφικός κύκλος Β άρχισε να χρησιμοποιείται στους Μεσοελλαδικούς (ΜΕ) III χρόνους (1620 π.Χ.) ως και τήν πρώιμη 'Υστεροελλαδική (ΥΕ) I φάση (1540/30 π.Χ.) και μετά - μεμονωμένα μέ τή διαμόρφωση του τάφου Ρω - και στις άρχές τής ΥΕ II φάσης (15ος π.Χ.). 'Ο κύκλος έχει διάμετρο 28 μ., ύψος περιόλου 1,20 μ. και βρίσκεται 117 μ. ΒΔ τής Πύλης των Λεόντων. 'Ο περίβολος καταστράφηκε σε διάφορα σημεία μέ τήν πάροδο του χρόνου: τό ανατολικό του τμήμα στήν ΥΕ III Β φάση για τήν κατασκευή του κυλινδρικού τής θόλου του θολωτού τάφου τής Κλυταιμίστρας, τό Ν - ΝΔ τμήμα στους Γεωμετρικούς χρόνους για τήν κατασκευή Ιερού και μετά τό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σέ αντίθεση μέ τον κύκλο Α, ο κύκλος Β περιλάμβανε και φτωχικούς τάφους. Δηλαδή ο πλούσιος των κτερισμάτων των τάφων του Β ύστερούσε πολύ σε σύγκριση μέ τά κτερίσματα των τάφων του Α. 'Επίσης, ο μεγαλύτερος τάφος του Β, ο Γ, έχει όμοιες διαστάσεις (3,80x2,80 μ. σε βάθος 3,50 μ.) μέ τό μικρότερο τάφο του κύκλου Α. Οι τάφοι έχουν σκαφτεί σε διαφορετικά βάθη, ανάλογα μέ τή σκληρότητα του εδάφους. Έχουν σχήμα τετράπλευρο και διαφορετικό μεταξύ τους προσανατολισμό. Συνολικά περιλαμβάνονταν 24 τάφοι (14 κτιστοί λακκοειδείς και άλλοι 10 άπλοί λάκκοι που ήταν λαξευμένοι και φτωχικοί). Πάνω από όρισμένους υπήρχαν επιτύμβιες στήλες (συνολικά 5) από τις όποιες τρεις ήταν ακόσμητες. 'Όπως διαπιστώθηκε από τήν εξέταση των κτερισμάτων των τάφων οι στήλες που είχαν διακόσμηση (των τάφων Α, Γ) άνήκαν σε άνδρες, ενώ οι ακόσμητες σε γυναίκες, επίβραδιώνοντας τήν παλιά θεωρία του Schuchhardt.

'Όλες οι στήλες ήταν στραμμένες προς Δ όπου, πιθανόν, ήταν ή έσοδος του περιόλου, δηλ. στο κατεστραμμένο του τμήμα. Η ίδρυση επιτύμβιων στηλών άνάγεται στους ΜΕ χρόνους όπως και σε άλλα σύγχρονα νεκροταφεία τής ηπειρωτικής 'Ελλάδας. Ειδικά οι έπιπέδωγλυφες στήλες των Μυκηνών αποτελούν τά παλαιότερα δείγματα κατεργασίας του λίθου σε όλη τήν Ευρώπη.

Οι νεκροί τοποθετούνταν μέ τό σάβανο τους πάνω στο δάπεδο που ήταν στρωμένο

Πάνω: άμαυρόχρωμο άγγείο Μεσοελλαδικής εποχής από τόν Ταφικό κύκλο Β (Έθν. Αρχ. Μουσείο, Αθήνα). Δεξιά: Χρυσά προσωπεία από τόν IV τάφο του Ταφικού κύκλου Α τών Μυκηνηών. (Έθν. Αρχ. Μουσείο, Αθήνα).

μέ χαλίκια χωρίς άλλο μέσο. Σέ μερικές περιπτώσεις χάρη στις διαστάσεις του τάφου είχαν-ταφεί περισσότεροι νεκροί. Η όροφή του τάφου σχηματιζόταν πάνω από τόν ξερότοιχο που επένδυε τις τέσσερις πλευρές του μέ δοκάρια κατά πλάτος, λεπτές σχιστολιθικές πλάκες καί καλάμια ή κλαδιά καί στερεό στρώμα πηλού. Πάνω από αυτό τό σύνολο τό δρυγμα σκεπαζόταν μέ χώμα καί άλλος όγκος χώματος σχημάτιζε μικρό τύμβο μέ άποτέλεσμα τή δημιουργία ενός πολύτυμβου ταφικού κύκλου (συσσωρεύσεις χώματος πάνω από τούς τάφους στο έσωτερικό του περιβόλου του ταφικού αυτού κύκλου).

Από τις δεκάδες τών νεκρών που ένταφιάστηκαν σέ αυτόν, τουλάχιστον 15 ήταν οι άνδρες, 6 οι γυναίκες, 2 νέες γυναίκες καί 2 παιδιά. Οι νεκροί είχαν ταφεί σέ συνεσταλμένη στάση, σέ έκταση καί μέ άνυψωμένα τά γόνατα. Σέ όρισμένες περιπτώσεις υπήρχαν καί προσκεφάλια γιά τό νεκρό σχηματισμένα από χαλίκια καί άμμο. Όταν χρειαζόταν χώρος γιά ταφή άλλου νεκρού τής ίδιας οίκογένειας, μετακινούσαν τά όστά τής παλαιότερης ταφής στην άκρη μαζί μέ τά κτερίσματά της.

Η χρονολόγηση του τμήματος αυτού του νεκροταφείου έπιτεύχθηκε μέ τά 62 τουλάχιστον μινύεια άγγεία τοπικής παραγωγής (λίγα τεφρά, ύπερυθρα, κιτριένυθρα καί τά μισά κίτρινα) τής ΜΕ ΙΙΙ περιόδου, από τά όποια παλαιότερα είναι τά άγγεία του τάφου Ι. Γενικά, τά περισσότερα άγγεία του ταφικού κύκλου Β άντιπροσωπεύουν τήν όμαλά έξελισσόμενη ήπειρωτική κεραμική καί έντάσσονται σέ ό-

λες τις άλλες γνωστές πολιτιστικές έκφάνσεις που έκπροσωπούν τήν προετοιμασία γιά τή γένεση καί τή δημιουργία του Μυκηναϊκού πολιτισμού.

Τά κυριότερα εύρήματα που σημειώθηκαν σέ αυτούς τούς τάφους, έκτός από τά πολυπληθή χρυσά διαδήματα καί τις χρυσές ταινίες ταφικής χρήσης, ήταν μία προσωπίδα από ήλεκτρο (χρυσό καί άργυρο) σφυρηλατημένο (ύψους 21,50 εκ.) μέ άποδομένα τά μάτια του νεκρού κλειστά, μία μικροσκοπική σφραγίδα από άμέθυστο μέ γλυπτή παράσταση «καρηκομώωντος Μυκηναίου», ή κύμβα ή από όρειά κρύσταλλο μέ λαβή σέ σχήμα κεφαλής νήσης, τά περιδέραια από ήλεκτρο τής Βαλτικής καί τά μεγάλα ξίφη (μήκους 1 μ.) από σφυρηλατημένο χαλκό που προέρχονται, προφανώς, από τήν Κρήτη.

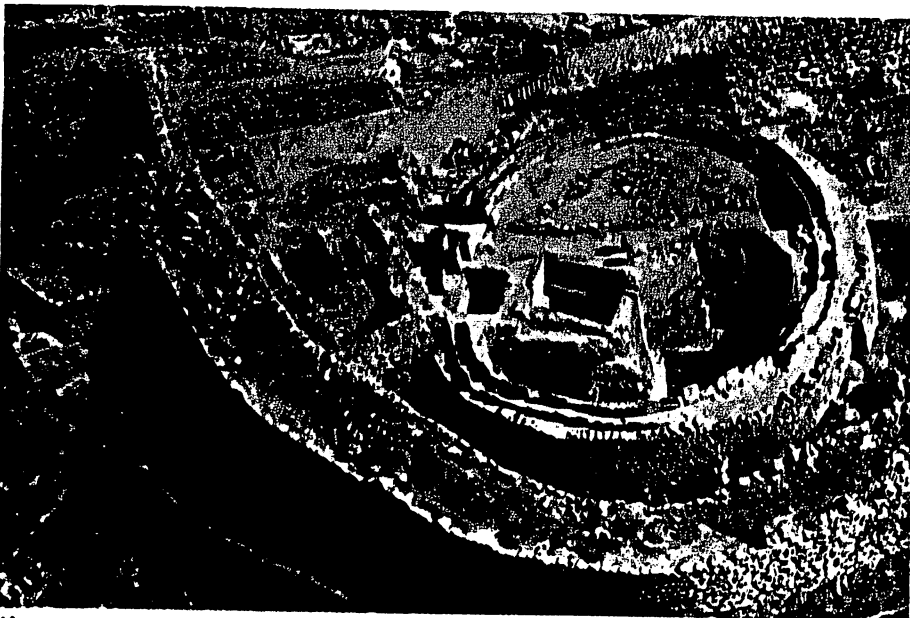
Η σημασία τών εύρημάτων του ταφικού κύκλου Β είναι Ιστορική καί έθνολογική πέρα από καλλιτεχνική. Είναι δυσκολονόητη αυτή ή γρήγορη έξέλιξη καί πρόοδος από τά λίγα άφηρημένα καί γραμμικά σχέδια τής ΜΕ εποχής στόν πλοΰτο τών διακοσμητικών συνδυασμών που φαίνονται στα εύρήματα του ταφικού κύκλου Β καί, ακόμα περισσότερο, του Α. Η μινωική έπίδραση υπήρξε σημαντική καί γίνεται κατανοητή σάν έμπορική έπικοινωνία μέ τις γειτονικές Κυκλάδες καί τήν Κρήτη καί είχε σάν άποτέλεσμα τήν εϋημερία τών Πρωτομυκηναίων τών Μυκηνηών.

Η άνασκαφή τών τάφων του ταφικού κύκλου Β στάθηκε άφορμή νά καταρριφθεί ή θεωρία του Α. Evans, του άνασκαφέα τής

Κνωσού (βλ.λ.) στην Κρήτη, που εϋνοούσε τόν παμμινωισμό (τήν επέκταση του μινωικού πολιτισμού) σέ όλο τό Αιγαίο κατά τή Μέση Έποχή του Χαλκού καί στις άρχές τής επόμενης περιόδου. Συγκεκριμένα ό Evans πίστευε ότι Κρήτες πρίγκιπες είχαν έγκατασταθεί στις Μ., ότι σέ αυτούς όφειλονταν όλα τά έκπληκτικά γιά τήν εποχή εκείνη εύρήματα του Σλήμαν από τις Μ. καί ότι όλα αυτά τά κτερίσματα καί οι σκελετοί του ταφικού κύκλου Α μέσα στην άκρόπολη τών Μ. μεταφέρθηκαν από τούς Μυκηναίους σέ περίοδο κινδύνου από τούς έξω από τήν άκρόπολη θολωτούς τάφους (που βρέθηκαν κενοί) στους λακκοειδείς τάφους του ταφικού κύκλου Α. Η τελευταία αυτή σκέψη καταρρίπτεται μέ τήν έύρεση σύγχρονων χρυσοφόρων τάφων έξω από τά τείχη τών Μ. Τό άνάστημα, άλλωστε, τών νεκρών του ταφικού κύκλου Β όταν ζούσαν, υπολογίστηκε από τόν L. Angel σέ 1,675 μ. κατά μέσο όρο γιά τούς άντρες (1,61 - 1,764 μ.) καί σέ 1,591 μ. γιά τις γυναίκες (1,584 - 1,612 μ.). Έπίσης, διαπιστώθηκε ότι αυτοί οι Μυκηναίοι ήταν χοντροκόκαλοι καί «γεμάτοι» στο σώμα σέ αντίθεση μέ τούς Μινωίτες Κρητικούς που είχαν μέτριο άνάστημα (άνδρες 1,57 μ., γυναίκες 1,50 μ.) καί έλαφριά σωματική διάπλαση.

Δημοσίευση: Μυλωνά Γ. Ε., 'Ο ταφικός κύκλος Β τών Μυκηνηών, 1973. Mylonas G. E., *Mycenae and Mycenaean Age*, 1966. O. T. P. K. Dickinson, *The Origins of Mycenaean Civilisation* 1977. Pelon, ThTCF 1976, 115 - 52, πίν. 37 - 54. Εϋ. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, *Οι τύμβοι του Άργους*, 1980, 207.

Ταφικός κύκλος Α. Περιλάμβανε έξι λακ-

Αεροφωτογραφία του Ταφικού κύκλου Α των Μυκηνών. Διακρίνεται ο «Σιτοβολώνας», η Πύλη των Λεόντων και η αναβάθρα.

κοιδείς τάφους διάφορων μεγεθών με ομοιόμορφο (οι 5) προσανατολισμό. Σήμερα φαίνονται σε βάθος σκαμμένοι λάκκοι οι οποίοι, όμως, στις αρχές της Μυκηναϊκής εποχής πού είχε ήδη σχηματιστεί τό βασιλικό αυτό νεκροταφείο των Μ., βρίσκονταν σε μικρότερο βάθος. Αυτό συνέβαινε γιατί δέν είχε πάρει τό σημείο αυτό τή σημερινή μορφή πού διαμορφώθηκε στους ύστερους Μυκηναϊκούς χρόνους γιά λόγους σεβασμού σύγχρονα μέ τά όχυρωματικά έργα πού έγιναν σέ αυτή τήν εποχή.

Οι τάφοι άποτελοϋν τό χαρακτηριστικό τύπο τάφου του τέλους τής ΜΕ εποχής, είναι κατακόρυφοι λάκκοι σκαμμένοι στό μαλακό πέτρωμα, άποτελοϋν τήν εξέλιξη από τούς προηγούμενους κιβωτόσχημους τής ΜΕ εποχής και είναι κτισμένοι μέχρι ύψους 1,50 μ. στό είδικά σχηματισμένο όρθογώνιο όρυγμα. Ο μικρότερος (Α ΙΙ) είχε διαστάσεις 3x3,50 μ. και ό μεγαλύτερος (Α ΙV), 4,50x6,40 μ., τό μέγεθος δηλαδή ενός δωματίου. Παλαιότερος είναι ό τάφος Α VI (του τέλους του 17ου αι. π.Χ.), ενώ οι άλλοι άνήκουν στό 16ο αι. και ό Α Ι χρησιμοποιήθηκε και στις αρχές τής δεύτερης Μυκηναϊκής περιόδου. Η φανερή σημασία τής άδιάσπαστης χρήσης των τάφων του βασιλικού νεκροταφείου είναι ότι πιστοποιήθηκε ότι ή λήξη τής ΜΕ και ή αρχή τής ΥΕ εποχής υπήρξαν άπόλυτα όμαλές στή συνέχειά τους και ότι δέν συνέβη καμιά καταστροφή. Πλουσιότεροι ήταν οι τάφοι Α ΙΙΙ - ΙV - V πού ήταν σαφώς βασιλικοί. Βασιλικοί, εξάλλου, ήταν και οι υπόλοιποι παλαιότεροι ή νεώτεροι τάφοι πού περιείχαν λιγότερο βαρύτητα χρυσά κτερίσματα και περισσότερα πήλινα άγγεϊα σέ αντίθεση μέ τά χάλκινα σκεύη και τούς λέβητες των άλλων τάφων.

Ο τάφος Α Ι περιείχε τρεις γυναίκες, ό Α ΙΙ τρεις γυναίκες και δύο άνδρες, ό Α ΙV τρεις άνδρες και δύο γυναίκες, ό Α V δύο άνδρες. Μετά τήν τοποθέτηση τής όροφής του τάφου, πού ήταν άεροστεγής και εξασφάλιζε τό έσωτερικό του τάφου από τά νερά τής βροχής, τό υπόλοιπο όρυγμα γεμιζόταν μέ χώμα, ό τάφος καλυπτόταν από ένα μικρό τύμβο και πάνω σέ αυτόν τοποθετούνταν στήλη στραμμένη προς

Δ. Πιστεύεται ότι έπακολουθοϋσε νεκρικό δείπνο γιά τούς συγγενείς του νεκρού. Πάνω από τόν τάφο Α ΙV υπήρχε και περιφερής βωμός γιά ταφικά έναγίσματα.

Οι τάφοι αυτοί διατήρησαν τής ταφές άπειρακτες και τά κτερίσματα στή θέση τους επειδή οι συγγενείς των νεκρών είχαν μεγάλο πλοϋτο και πίστευαν ότι και οι πεθαμένοι προπάτορες και συγγενείς τους έπρεπε νά έχουν στή μεταθανάτια ζωή όλα τά υπάρχοντά τους. Δυσάρεστο είναι μόνο τό γεγονός ότι ό Σλήμαν δέν άποτύπωσε τό έσωτερικό των τάφων μέ άποτέλεσμα νά χαθούν πολϋτιμες γιά τήν έπιστήμη πληροφορίες και λεπτομέρειες. Πάντως, τά κύρια ταφικά έθιμα έγιναν κατανοητά και, μάλιστα, όπως υποδηλώνεται ό ήπειρωτικός χαρακτήρας τους και οι επιδράσεις από τούς ανατολικούς λαούς.

Τά άντικείμενα πού βρέθηκαν στους τάφους αυτούς εκπροσωποϋν τό πολεμικό πνεϋμα των Μυκηναίων, καθώς και τήν τάση νά χρησιμοποιοϋν πληθος κοσμημάτων στήν καθημερινή ζωή, δείγμα και αυτό πλοϋτου και δύναμης. Από τήν Πρωτομυκηναϊκή εποχή, βασικά, είναι γνωστός μόνο ό ταφικός πολιτισμός των Μ. άφου ή οικιστική άρχιτεκτονική εξαλείφθηκε από τή συνεχή κατοίκηση σέ δ-λες τής μεταγενέστερες περιόδους. Πιο ένδεικτικά είναι τά άντικείμενα πού υποδηλώνουν τής ταφικές συνθήκες τής εποχής. Σέ αυτά, πρώτα από όλα, περιλαμβάνονται οι χρυσές προσωπίδες από τούς τάφους Α ΙV και V πού απέδιδαν τά χαρακτηριστικά των νεκρών, πάνω στα όποια είχαν τοποθετηθεί. Τό έθιμο αυτό έρμηνεύτηκε σάν αιγυπτιακή επίδραση. Από τήν προσωπίδα ό Σλήμαν ταύτισε τόν ένα νεκρό του τάφου V μέ τόν Άγαμέμνονα, αλλά ό νεκρός αυτός είχε ζήσει 400 χρόνια πριν. Οι άνδρες είχαν και έπιστήθιο ενώ οι γυναίκες έφεραν εκατοντάδες χρυσών στρογγυλών έλασμάτων μέ έκκρουστες άποδόσεις γραμμικών συνδυασμών, ψυχών χταποδιών κτλ. Όλα αυτά κάλυπταν τά νεκρικά σάβανα τους (Meuser, Jdl 27,1912, πίν. 12). Υπήρχαν, άκόμη, χρυσά διαδήματα και ήμιδιαδήματα σάν στέμματα ή γιά επικάλυψη του στήθους. Άκόσμητα έλάσματα χρυσού υπήρχαν

και πάνω στα σάβανα των θαμμένων νηπίων και είχαν τή μορφή τους. Τέλος, στα νεκρικής χρήσης άντικείμενα περιλαμβάνονται και τά χρυσά όμοιώματα ζυγαριών πού υποδηλώνουν τήν κατά αιγυπτιακά πρότυπα διάδοση στο μυκηναϊκό κόσμο του έθιμου τής ψυχοστασίας. Παράλληλα μέ τά άποκλειστικά νεκρικής χρήσης άντικείμενα υπήρχαν και άντικείμενα γιά πραγματική χρήση: α) όσα προορίζονταν γιά λατρευτική χρήση, όπως: 1) τό «ποτήρι» του Νέστορα, ένα χρυσό ποτήρι του τάφου ΙV πού έχει ένα γεράκι πάνω σέ κάθε λαβή, 2) τά ρυτά, όπως τό άργυρό του τάφου ΙV μέ παράσταση πολιορκίας πόλης, τό άργυρό ρυτό σέ σχήμα ταύρου μέ έπιχρυσωμένα κέρατα κατά έθιμο καταγόμενα από τή Μεσοποταμία (πρβ. τό όμηρικό έθιμο, Όδ. γ 438), τό χρυσό ρυτό σέ σχήμα κεφαλής λέοντος φτιαγμένο από ένα έλασμα μόνο, τό ρυτό σέ σχήμα έλαφιου από κράμα μολύβδου και άργύρου, επίσης του τάφου ΙV και οι Ιεροί κόμβοι από φαγεντιανή από τόν ίδιο τάφο. β) Υπήρχαν κοσμήματα από συμπαγή χρυσό και άλλα πού είχαν χρησιμοποιηθεί και πριν άποτεθούν στους τάφους αυτούς, όπως οι χρυσοί σφραγιστήρες, τά χρυσά δακτυλίδια όλα μέ πολεμικές ή παραστάσεις κυνηγιου, χρυσά ένωτια, χρυσό περιβραχιόνιο, περιδέραιο μέ όμοιώματα από χρυσά γεράκια πραγματικά βασιλικό έμβλημα και περόνες μέ κεφαλή από όρειά κρύσταλλο. γ) Πολλά ήταν και τά μεταλλικά σκεύη και άγγεϊα, όρισμένα από τά όποια ήταν έπιδιορθωμένα από τή συνεχή χρήση. Άνάμεσά τους περιλαμβάνεται ένας θαυμάσιος κρατήρας από άργυρο μέ παράσταση μάχης κρανοφόρων πολεμιστών και τοξοτών. Άντίθετα, εξαίτιας του πλοϋτου των νεκρών, έλάχιστα ήταν τά πήλινα άγγεϊα πού χρησιμοποιήθηκαν σάν κτερίσματα. δ) Στους τάφους υπήρχαν διάφορα όπλα, όπως αιχμές βελών από όψιανό, χάλκινα ξίφη μεγάλου μήκους (1 μ.), τά περισσότερα του δεύτερου - πρωτομυκηναϊκού τύπου, ξίφη μικρών διαστάσεων (παραξίφιδες), μαχαίρια και θαυμάσια έγχειρίδια μέ έμπέστη ή ένθετη διακόσμηση πού άποτελοϋσε έφαρμογή τής τεχνικής ζωγραφικής μετάλλων επί μετάλλων. Τά θέματα ήταν κυνήγι λεόντων από άσπιδοφόρους, τοξευτές - κυνηγούς, προσβολή έλαφίων από λέοντες, λέοντες σέ ίπτάμενο καλασμού, σκηνή κοντά σέ ποτάμι, κρίνα κ.ο.κ. μέ χρήση χρυσού, άργύρου, ήλέκτρου (του κράματος τους) και νιέλλο. Άπό τά άμυντικά όπλα σώθηκαν μέρη τους, όπως τά κομμάτια των δοντιών (χαύλων) κάπρων πού χρησιμοποιαν γιά τήν έξωτερική κάλυψη των κρανών τής εποχής (όδοντοφρακτα κράνη).

Τά χρυσά κτερίσματα των τάφων του Σλήμαν και του Σταματάκη είχαν συνολικό βάρος, τουλάχιστον, 15 κιλών και άποτελοϋν τό μεγαλύτερο σύνολο αυτού του είδους μέ άποτέλεσμα νά θεωρείται τό έπίθετο «πολύχρυσοι» ή ή παλαιότερη, άναμφισβήτητη, σωζόμενη ελληνική λέξη. Η αϊφνίδια, εξάλλου, εμφάνιση του χρυσού και μάλιστα σέ τόσο μεγάλη ποσότητα στήν φτωχική άκόμη ΜΕ εποχή, προκάλεσε διάφορες θεωρίες γιά τήν έρμηνεία του φαινομένου. Φαίνεται, όμως, πώς δέν άληθεύει ή άποψη ότι Μυκηναίοι των Μυκηνών εισέπραξαν τό χρυσό τής γενναιότητας» επειδή βοήθησαν σάν μισθοφόροι τούς ύπόδουλους Αιγύπτιους έναντιον των έπιδρομένων Υκώς. Και αυτό επειδή χρυσά άντικείμενα τής ύστατης ΜΕ φάσης και τής πρώιμης Πρωτομυκηναϊκής εποχής ανακαλύπτονται συνέχεια σέ διάφορα μέρη τής ήπειρωτικής

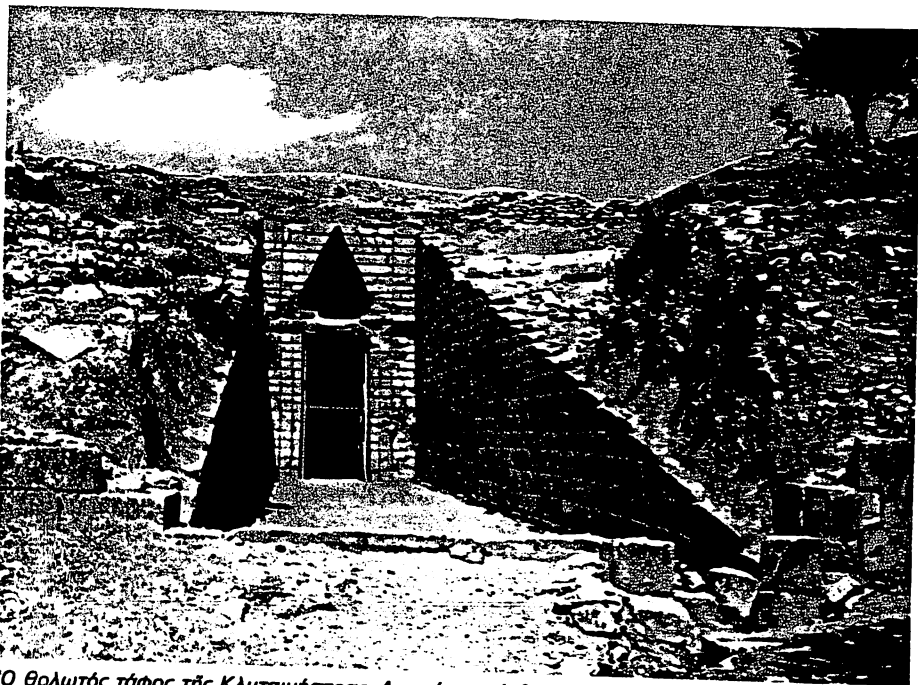
Ἑλλάδας. Πιθανόν ὁ χρυσός αὐτός νά προέρχεται ἀπό ἀνταλλαγές προϊόντων καί ἐμπορικές ἐπικοινωνίες ἀνάμεσα στήν Κρήτη, τίς Κυκλάδες καί τήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα καί ὑπολείπεται ἡ ἀνασκαφή τῶν νεκροταφείων τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας καί τῆς Φυλακωπῆς γιά νά ξεκαθαρίσει ἡ κατάσταση.

Ἀπό διάφορους ἐρευνητές (Τσουντας, Hammond, Pelon, Δεϊλάκη) ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ κύκλος Α, ὅπως καί ὁ Β, ἦταν τύμβος, μέ γενική συσσώρευση χώματος πάνω ἀπό ὄλο ἐσωτερικό του. Ἔτσι, ὅμως, δέν δικαιολογεῖται ἡ ὑπαρξη στηλῶν πάνω ἀπό τοὺς τάφους καί ἀκόμη περισσότερο, δέν δικαιολογεῖται γιά τόν κύκλο Α πού ἦταν στήν κατωφέρεια. Ἀντίθετα, αὐτοί οἱ κύκλοι πρέπει νά θεωροῦνται ταφικοί κύκλοι μέ τή μορφή πολυτύμβων ἀφοῦ στό ἐσωτερικό τους ὑπῆρχαν παραπάνω ἀπό ἕνας μικροί τύμβοι, ἕνας πάνω ἀπό κάθε τάφο (σχέδιο Γ. Ε. Μυλωνᾶς, ΤΚΒΜ. 1973, Α, σ. 246 εἰκ. 29 καί Ὁδηγός τῶν Μυκηνῶν, σ. 70, εἰκ. 25). Σέ αὐτό τόν ταφικό κύκλο ὑπῆρχαν καί ἄλλοι ἀβαθεῖς λάκκοι — τάφοι φτωχικοί, χωρίς κτερίσματα πού ἐπισημάνθηκαν ἀπό τόν Σλήμαν καί τόν Παπαδημητρίου. Νοτιότερα τοῦ κύκλου εἶχε βρεθεῖ ἀπό τόν Δροσινό Θησαυρός πού μποροῦσε νά ἀνήκε σέ λακκοειδή τάφο, ὅπως μποροῦσε νά ἀνήκε στό ἴδιο νεκροταφεῖο ἄλλος λακκοειδής τάφος πού βρέθηκε κενός καί πού ἀνασκάφηκε ἀπό τόν Οὐαίης κάτω ἀπό τό κτίριο τοῦ Σιβολώνα.

Μεταγενέστερες μετατροπές τῶν δύο ταφικῶν κύκλων. Ἡ μοναδική παρέμβαση στόν κύκλο Β ἦταν ἡ κατά τοὺς ΥΕ ΙΙ χρόνους μετατροπή ἐνός λακκοειδοῦς (ἢ δύο) σέ ἕνα ἰδιότυπο ταφικό μνημεῖο πού εἶναι γνωστό ἀπό τήν Κύπρο καί τήν Ungarit (Ras Shamra). Ἀπό τή μετατροπή προήλθε ὁ μέ πωρόλιθους κτιστός καί μέ ὀριζόντια σαγματοειδή στέγη τάφος Ρῶ πού εἶχε προθάλαμο καί θάλαμο.

Στόν κύκλο Α, γύρω στά μέσα τοῦ 13ου αἰ. π.Χ., ἀπαιτήθηκε νά γίνει ἐπιχωμάτωση καί δημιουργία ἐνός νέου περιβόλου (σέ ἀντικατάσταση τοῦ παλιοῦ ἀπό ἀργούς ὀγκόλιθους) σέ ψηλότερο σημεῖο μέ σκοπό νά διατηρηθεῖ καί νά τονιστεῖ ἡ ἱερότητα τοῦ χώρου. Αὐτό ἐγινε λόγω τῆς ἀνάγκης ἐπέκτασης τοῦ τείχους τῆς ἀκρόπολης τῶν Μ. πού στό ἐσωτερικό του περιέλαβε καί ὄλους αὐτοὺς τοὺς τάφους μέ τήν ταυτόχρονη δημιουργία ἐνός μεγάλου λίθινου ἀναλήμματος στό ἐσωτερικό τοῦ ΒΔ τείχους καί μέσα ἀπό τή Δ - ΝΔ περιφέρεια τοῦ ὑπολειφθέντος ἀρχικοῦ περιβόλου.

Θολωτοί τάφοι. Ὅπως σημειώθηκε καί ἀπό τήν πρώτη Μυκηναϊκή ἐποχή δέν ὑπάρχουν ἀρκετά ὑπολείμματα οἰκιῶν παρά μόνο ταφικῶν μνημείων. Τά μεγαλοπρεπέστερα ἀπό αὐτά εἶναι οἱ λεγόμενοι θολωτοί τάφοι, πού ἀνήκουν στά πιά ἀξιολόγια δημιουργήματα τοῦ μνηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καί διατήρησαν τή φήμη τους ὡς τήν ἐποχή τοῦ περιηγητῆ Παυσανία, ὅποτε ἦταν ὄρατοί ἀκόμη. Τό ὄνομα μέ τό ὄποιο ἦταν γνωστοί, «θησαυροί», ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες τοὺς γνώριζαν, τοὺς ἐπισκέπτονταν καί φυσικά τοὺς λεηλάτησαν κατά περιόδους στοὺς Γεωμετρικούς καί κλασσικούς Ἑλληνιστικούς χρόνους. Συνολικά εἶχαν ἀνασκαφεῖ ἐννέα καί ἀπό αὐτοὺς οἱ ὀκτώ εἶχαν ἀρχικά ἀνασκαφεῖ ἀπό τόν Χρ. Τσουντα. Ὅπως διαπίστωσε ὁ Μαρινάτος (Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου 1953, 85) οἱ τάφοι αὐτοί χωρίζονται τοπικά σέ τρεῖς ομάδες καί κάθε ομάδα ἔχει τρεῖς τάφους πού ἀνήκουν ἀλληλοδιάδοχα στήν πρώτη, τή δεύτερη καί τήν τρίτη Μυκηναϊκή ἐποχή. Ἔτσι, δίπλα

Ὁ θολωτός τάφος τῆς Κλυταιμῆστρας. Διακρίνεται ὁ δρόμος καί ἡ πρόσωση τοῦ τάφου μέ τό ἀνακουφιστικό τρίγωνο.

σὴν ἀκρόπολη καί τήν Πύλη τῶν Λεόντων εἶναι ὁ λεγόμενος θολωτός τάφος τοῦ Αἰγίσθου, ὁ τάφος τῶν Λεόντων καί ὁ θολωτός τάφος τῆς Κλυταιμῆστρας. Ἡ ομάδα αὐτή περιλαμβανόταν στό προϊστορικό, τό παλαιότερο νεκροταφεῖο τῶν Μ. Ἡ δεύτερη ομάδα ἦταν στό λόφο τῆς Παναγίτσας καί περιλάμβανε τό θολωτό τάφο στόν Ἐπάνω Φοῦρνο, τόν τάφο τῆς Παναγίας καί τόν περίφημο «θησαυ-

ρό τοῦ Ἀτρέως» ἀνάμεσα σέ οἰκίες καί σέ λαξευτοὺς τάφους. Ἡ τρίτη ομάδα περιλάμβανε τόν θολωτό τάφο τῶν Κυκλώπων, τόν τάφο στόν Κάτω Φοῦρνο καί τόν τάφο τῶν Δαιμόνων. Γενικά ὄσοι βρίσκονταν πιά κοντά στήν ἀκρόπολη ἦταν οἱ καλύτερα κτισμένοι.

Οἱ θολωτοί τάφοι ἔχουν μακρὸ δρόμο κτιστὴ εἴσοδο καί κτιστὸ κυκλικὸ ταφικὸ θάλαμο σέ σχῆμα κυπέλης μέ διάμετρο ἢ μικρότερη ἢ, συχνότερα, μεγαλύτερη ἀπὸ τό ὕψος τους. Στῆς Μ. οἱ θολωτοί τάφοι ἦταν κτισμένοι σὴν πλαγιά λόφου καί τά δύο πρῶτα μέρη τοῦ τάφου βρίσκονταν στήν κατωφέρεια. Οἱ παλαιότεροι ἀνήκουν στό 16ο αἰ. π.Χ., εἶναι δηλαδή σαφῶς νεώτεροι τῶν ΜΕ καί Πρωτομυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσηνιαίας πού ἀποτελοῦν τίς πρῶτες κατασκευές αὐτοῦ τοῦ εἴδους καί πού αὐτοὶ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ σάν οἰκογενειακοί.

Ἀπὸ τόν Οὐαίης κατατάχθηκαν οἱ θολωτοί τῶν Μ. σέ τρεῖς κατηγορίες: α) ὁ τάφος τῶν Κυκλώπων (λόγω τῆς πρώιμης κυκλώπειας κατασκευῆς του), ὁ θολωτός τάφος τοῦ Ἐπάνω Φοῦρνο καί ὁ θολωτός τοῦ Αἰγίσθου εἶναι ἡ παλαιότερη ομάδα. Εἶχαν δρόμο ἀσκηπῆ ἀπλά λαξευμένο στήν κατωφέρεια (μόνο στό θ.τ. τοῦ Αἰγίσθου ἦταν ἐν μέρει τοιχισμένος) πρόσωση μέ ξερολιθιά (μόνο στό θ.τ. τοῦ Αἰγίσθου ἢ ξερολιθιά εἶχε κάποια τάξη σάν ἰσόδομο κτίσιμο) μέ ἀκατέργαστα ἀνώφλια καί θόλο κτισμένη σέ μεγάλο πάχος καί μέ μικρές πέτρες. Θύρα, ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο πάνω ἀπὸ τά ἀνώφλια καί κατώφλια δέν ὑπῆρχαν (χρονικὴ περίοδος χρήσης 1520 - 1460 π.Χ.). β) Οἱ θολωτοί τάφοι τῆς Παναγιάς, στόν Κάτω Φοῦρνο καί τῶν Λεόντων ἔχουν δρόμο μέ πλευρές ἐπενδυμένες ἀπλά μέ ξερολιθιά καί στό τέλος ἐμφανίζεται ἡ πύρινη καί ἡ ἰσόδομη οἰκοδόμηση. Ἡ πρόσωση εἶναι ἐξελιγμένη, ἰσοδομικὰ κτισμένη μέ πελεκητοὺς πωρόλιθους. Τό ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο χρησιμοποιεῖται κανονικὰ πάνω ἀπὸ τά ἀνώφλια πού εἶναι κοίλα ἐσωτερικά. Στό θ. τ. τῶν Λεόντων χρησιμοποιήθηκε θύρα καθὼς καί κατώφλι. Τέλος, ἡ θόλος εἶναι κτισμένη μέ μεγάλους

Ἀσημένιο ρυτὸ σέ σχῆμα ταυροκεφαλῆς ἀπὸ τόν Ταφικὸν κύκλο Α, τάφος ΙV, 16ος αἰ. π.Χ. (Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείο, Ἀθήνα).

Άποψη τής ακρόπολης τών Μυκηνών.

άμυγδαλίτες λίθους στη βάση και λίθους σάν σέ ξερολιθιά αλλά τοποθετημένους με περισσότερη προσοχή. (Περίοδος χρήσης 1450 - 1400 π.Χ.) γ) Οι θολωτοί τάφοι τών Δαιμόνων, του Άτρέα και τής Κλυταιμίστρας άνήκουν στο 14ο αϊ. π.Χ. και αποτελούν τή νεώτερη ομάδα τών τελειότερα κτισμένων θολωτών τάφων. Έχουν μεγαλειώδη εμφάνιση, δρόμο μακρύ (ώς 36 μ.) επενδεδυμένο κατά τή ίσοδομικό σύστημα με άμυγδαλίτες στις πλευρές μέχρι τήν δμοια με άμυγδαλίτες κτισμένη πρόσοψη. Στά δύο νεώτερα παραδείγματα υπάρχουν κίνες στις δύο πλευρές τής εισόδου. Πάνω από τή υπερμεγέθη άνωφλεια πού ήταν κοίλα στο έσωτερικό για νά ακολουθούν τόν σέ εκείνο τό ύψος δακτύλιο τής θόλου, ύπήρχε άνακουφιστικό τρίγωνο. Ή θύρα ήταν επενδεδυμένη με φύλλα χαλκού και τό κατώφλι μπορούσε νά μετακινηθεί για νά άνοιξει με αυτό τόν τρόπο ή θύρα πού θά ήταν άσφαλισμένη με σήμαντρα (σφραγίσματα βασιλικών δακτυλίων). Ή θόλος είχε χάλκινα ρόδακες σάν διακόσμηση και στο θησαυρό του Άτρέα είχε διάμετρο 14,60 μ. και ύψος 13,30 μ. Μόνο σέ αυτό τόν τάφο ύπήρχε πλευρικό δωμάτιο με διακοσμημένη πρόσοψη πού χρησίμευε για ταφικές τελετές. Ειδικά για τήν προστασία αυτού του τάφου είχε δημιουργηθεί μεγάλος τύμβος με περίβολο πού χρησίμευε σάν άναλημματικός τοίχος. Ή κορυφή αυτού του τύμβου δέν συνέπιπτε με τόν άνωτατο λίθο τής θόλου, τήν «άρμονία». Ο τάφος σώθηκε στο σύνολό του εκτός από τήν «άρμονία». Ο πρώτος τάφος αυτής τής ομάδας πήρε τό όνομά του από τήν πλακίδια ύαλομαζας με παραστάσεις Δαιμόνων σέ τελετουργικές στάσεις. Και αυτός ο τάφος διασώθηκε άριστα (YE IIB - IIIA : 1).

Ο θολωτός τάφος τής Κλυταιμίστρας είχε, όπως και ο θολωτός τάφος του Άτρέα, δύο ζεύγη ήμικύκλων στις δύο πλευρές τής εισόδου και του υπερκείμενου άνακουφιστικού τριγώνου πού ήταν κλειστό στο έσωτερικό του. Χρονολογικά συμπίπτει με τήν εποχή πού βασίλευσε ή Κλυταιμίστρα και ύπάρχει πιθανότητα νά άνήκε σέ αυτήν. Έπειδή είχε καταρρεύσει ή θόλος του, επισκευάστηκε τό 1952 και ύπήρξε ή άφορμή νά άνακαλυφθεί ο παρακείμενος παλαιότερος ταφικός κύκλος Β, του όποιου καταστράφηκε τό άνατολικό τμήμα του περιβόλου. Για τή συγκράτηση του

χώματος του τύμβου του θολωτού τάφου τής Κλυταιμίστρας, πού έφτανε (ο τύμβος) ως τό άνωφλι και πιό πάνω επικαλύπτοντας τό σημείο του άνακουφιστικού τριγώνου, ύπήρχε άνατολικότερα μεγάλος πώρινος τάφος πού χρησίμευε και σάν όριο για τόν άλλο θολωτό τάφο του Αίγίσθου.

Οι θολωτοί τάφοι τών Μ. άνήκαν στή βασιλική οικογένεια τών Μ. ή στα βασιλικά της γένη και αυτό γιατί πολλοί από αυτούς (οι έξι) χρησιμοποιήθηκαν ταυτόχρονα, περίπου, καθώς ύποδηλώνεται από τούς άνακτορικού ρυθμού πιθαμοφορείς τής δεύτερης Μυκηναϊκής περιόδου (YE IIA). Ή ένταξή τους σέ τρεις ομάδες ύποδηλώνει πως μπορούν νά άνήκουν σέ τρεις κύμες πού άπάρτιζαν τς Μ. Οι ταφές μέσα στους θολωτούς τάφους γίνονταν στο δάπεδο του ταφικού θαλάμου και σπάνια σέ κιβωτόσημους λάκκους κάτω από τό δάπεδο. Ή άσκηση λατρείας σέ αυτούς κατά τούς Έλληνικούς χρόνους δέν φαίνεται πιθανή.

Βιβλιογραφία: A. J. B. Wace, BSA 1921 - 23, 287 - 3. *Mycenae*, 1949, σποραδικά, BSA, 1953, 1955. ΠΑΕ 1955. OI. Pelon, *Thet*, 1976, 157 - 75, πιν. 55 - 78.

Λαξευτοί - θαλαμωτοί τάφοι. Είναι οικονομικοί τάφοι, εκατοντάδες στον αριθμό λαξευμένοι στο μαλακό πέτρωμα πέρα από τήν ακρόπολη. Κοντά στην ακρόπολη ύπήρχαν ελάχιστα. Οι περισσότεροι βρίσκονται στους γύρω λόφους και άνήκουν στους άξιωματούχους τών Μ., όπως γίνεται φανερό από τή πλούσια κτερίσματα τών νεκρών. Οι παλιότεροι θαλαμωτοί τάφοι (άρθ. 517, 518) λαξεύτηκαν τό 16ο αϊ. π.Χ., αλλά οι περισσότεροι άνήκαν στή 2η και 3η Μυκηναϊκή περίοδο. Όρισμένοι [στο Καλκάνι, τήν Άλεπότρυπα και τή Γκορτσούλια (ΠΑΕ 1964, 68) κατασκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στους ύστατους Μυκηναϊκούς χρόνους (YE III Γ) και εκπροσωπούν με τή φτωχικά τους κτερίσματα τήν κατάπτωση τής εποχής]. Οι θαλαμωτοί τάφοι αποτελούν μεγάλες ομάδες και άνασκάφηκαν στο σύνολό τους από τόν Χρ. Τσούντα και τόν Α. Wace, ενώ άλλοι από τούς Ι. Παπαδημητρίου και Γ. Μυλωνά. Πλουσιότεροι φαίνονται νά είναι όσοι βρίσκονται πιό κοντά στην ακρόπολη.

Όλοι έχουν λαξευτεί σέ πλαγιά λόφου με ύπαίθριο, σχεδόν όριζόντιο ή ελαφρά κτηφορικό δρόμο, πλατύ και βραχύ στή 2η Μυκηναϊκή περίοδο, στενό και μακρύτερο στή 3η

Μυκηναϊκή περίοδο, σπάνια με βαθμίδες και με στενή πρόσοψη. Ή είσοδος κλεινόταν με ξερολιθιά, συχνά σέ όλη τήν έκταση του σωμαίου. Οι ταφές γίνονταν στον ταφικό θάλαμο πού ήταν, πάντα σχεδόν, λόγω άνισότητας του πετρώματος κατά τή σκληρότητά του, όρθογώνιος, έλλειψοειδής, σπάνια κυκλικός και με μαστοειδή έσοχή στην κορυφή, ή πεταλόσχημος. Ύπήρχαν, επίσης και πλευρικοί ταφικοί θάλαμοι ή κόγχες πού δημιουργούνταν όταν ύπήρχε άνάγκη για νεώτερες ταφές τής ίδιας οικογένειας. Τό σύνολο δίνει σπουδαία συμπεράσματα για τή δημογραφική κατάσταση τών κωμών τών Μ. και σημαντικά στοιχεία για τή έθιμα ταφής τής εποχής (YE II - III A-B). Μεγαλύτερος στις διαστάσεις είναι ο ύπ' άριθ. 505 τάφος με δρόμο μήκους 35 μ. και ταφικό θάλαμο διαστάσεων 5, 50 X 6,50 X 6, 50 - 7 μ. (ύψος).

Βιβλιογραφία: Χρ. Τσούντας, ΠΑΕ 1887 - 99, ΑΕ 1888, 1891, 1896. Α. J. B. Wace, *Chamber Tombs* 1932. ΠΑΕ 1952 - 53, 1962 - 64, 1972, 1974.

Ή κατοίκηση έξω από τήν ακρόπολη. Αρχικά κατοικήθηκαν οι πλαγιές του λόφου Καλκάνι και μετά όλη, σχεδόν, ή γύρω περιοχή δυτικά τής ακρόπολης και, μάλιστα, σέ μεγάλη έκταση χάρη στή μεγάλη αύξηση του πληθυσμού και τήν ύπαρξη πλούσιων πηγών (Άνω και Κάτω Πηγάδι). Έτσι, δημιουργήθηκε ή «κάτω πόλη» άνεξάρτητα από τήν ακρόπολη πού άκμασε χρονικά ως και τήν YE III B : 1 φάση με άποτέλεσμα τήν έρήμωση τής ύπαίθριας χώρας. Ή περιοχή του προϊστορικού νεκροταφείου χρησιμοποιήθηκε στους YE III B:1 χρόνους. Τό έσωτερικό τής ακρόπολης κατοικήθηκε ως και τή τέλη τής YE III B:2, όποτε έπήλθε ή καθολική καταστροφή πριν από τήν τελική έγκατάλειψη στα τέλη τής YE III Γ φάσης, πού αντιπροσωπεύει και τήν ύπαίθρια χώρα πού είχε κατοικήθει σέ ελάχιστα σημεία στην ίδια εποχή (12ος αϊ. π.Χ.).

Ή κατοίκηση στην YE II περίοδο έξω από τήν ακρόπολη είναι περιορισμένη και, ίσως, άφορα περισσότερο στην περιοχή πού περικλείεται από τήν YE III με τήν όχύρωση. Πάντως, ή χρήση έξι θολωτών τάφων σέ αυτή τήν YE II περίοδο ύποδηλώνει τήν πικνότητα του πληθυσμού σέ εκείνους τούς χρόνους.

Στις αρχές τής τρίτης Μυκηναϊκής περιόδου (YE III A:1) δηλ., στα τέλη του 15ου αϊ. π.Χ., πρέπει νά ύπήρχε μία οικία με τοιοχογραφίες στο σημείο όπου δημιουργήθηκε άργότερα ο δρόμος του θησαυρού του Άτρέα (JHS 1939, 211. BSA 1964, 241).

Κατά τό 14ο αϊ. π.Χ. (YE III A:2) δυτικά τής Πύλης τών Λεόντων (όπου ή προγενέστερη YE II A κατοίκηση) ύπήρχαν ή Οικία Πέτσα και ή Οικία του Οίνεμπορου. Στην πρώτη βρέθηκαν εκατοντάδες άγγείων συσκευασμένων για έξαγωγή. Άνατολικά τής Περσίας κρήνης άνασκάφηκε μεγάλη οικία (BSA 1953, 18) με άφθονη κεραμική (YE III A:2 φάση). Από τό πλήθος τών άγγείων πού βρέθηκαν πιθανολογήθηκε ότι ήταν αποθήκη άγειοπλαστείου. Οικίες άστών (τής YE III A:2 - B:1 φάσης) ύπήρχαν στην άνατολική πλαγιά του λόφου τής Παναγίτσας και περιλάμβαναν μεγαλύτερο κεντρικό δωμάτιο με κυκλική ή τετράπλευρη έστία, δωμάτια, ύπόγειο, διαδρόμους (όλοι οι χώροι είχαν κονίαμα στα δάπεδα) και αύλη. Ή άνωδομή τών τοίχων ήταν από πλίνθους. Στο κατώφλι του μεγάλου δωματίου ύπήρχε ο σκελετός γυναίκας πού καταπλακώθηκε από τή στέγη πού έπεσε από σεισμό (ΠΑΕ 1962 - 66).

Ή περιοχή του Cyclonean Terrace Building

κατοικήθηκε στην ΥΕ III Β:1 φάση, στην οποία ανάγονται τά ίχνη καταστροφής της. Τό κύριο αυτό κτίσμα, κοντά στο οποίο υπήρχαν και άλλα είχε τοιχογραφίες και βαρύτερα αντικείμενα, όπως φαίνεται από τό τμήμα ενός χρυσοῦ ἀγγείου πού βρέθηκε.

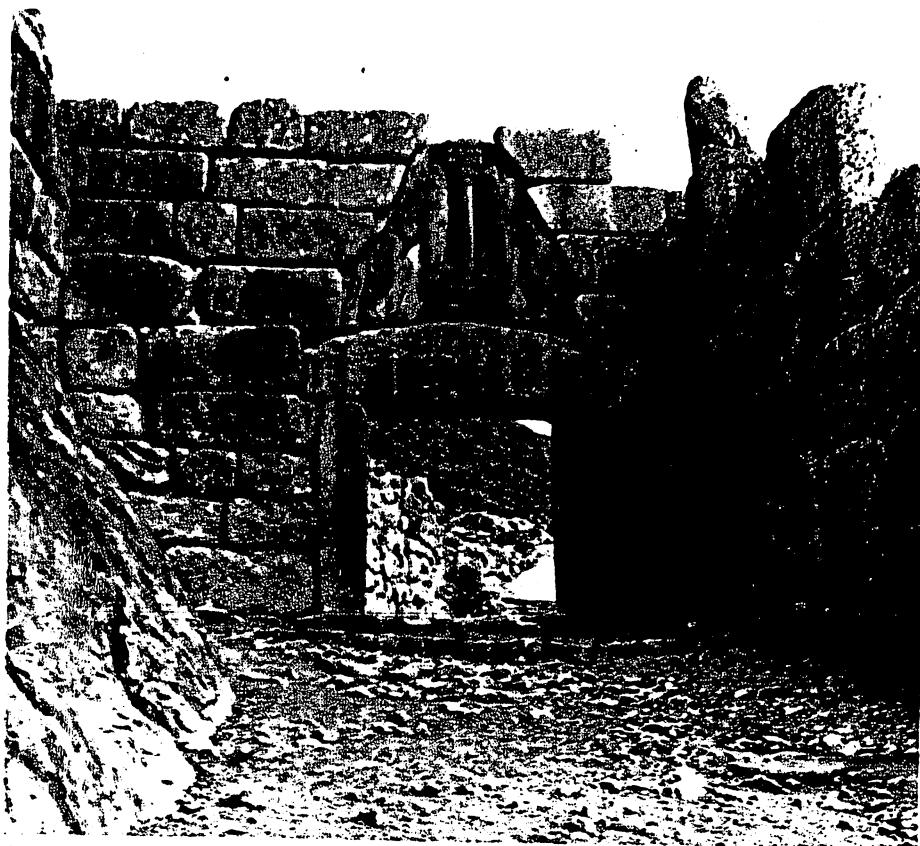
Ἡ περιοχή νότια τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας κατοικήθηκε καί στην ΥΕ III Α:2 φάση, ἀλλά ἦταν στην ΥΕ III Β φάση πού κτίστηκε ἕνα ἐνιαῖο σύνολο, ἡ παλαιότερη Δυτική Οἰκία, ἡ Οἰκία τοῦ Λαδεμπούρου, ἡ Οἰκία τῶν Ἀσπίδων καί ἡ Οἰκία τῶν Σφιγγῶν. Σέ αὐτές ἦταν ἐγκατεστημένες βιοτεχνίες πού τηροῦσαν ἀρχαία προϊόντων παραγωγῆς καί συναλλασσόμενων ἰδιωτῶν καί ἦταν ἐξοπλισμένες μέ ἀποθηκευτικούς χώρους πού περιεῖχαν πλῆθος ἀγγείων (ψευδόστομοι ἀμφορέϊς) καί πίθων γιά λάδι, ὅπως διέγνωσε πρῶτος ὁ Μαρινάτος (ΠΑΕ 1958, 161 - 173). Πολλά πιθάρια ἦταν τοποθετημένα σέ εἰδικές βάσεις πού περιλάμβαναν ἐστίες γιά νά διατηροῦνται τά λάδια καί τό χειμῶνα. Ἀπό τίς συνυπάρχουσες πινακίδες γραμμικῆς Β γραφῆς προέκυψε ὅτι στίς οἰκίες αὐτές παρασκεύαζαν καί ἀρωματικά ἔλαια, ὅπως σέ ὅλη τή Μυκηναϊκή Ἑλλάδα, πού προορίζονταν γιά ἐξαγωγή στή Μέση - Ἑγγύς Ἀνατολή. Στά εὐρήματα περιλαμβάνονται καί πολλά πλακίδια ἀπό ἐλεφαντόδοντο μέ ἀπόδοση πολεμιστῶν πού ἔφεραν ὀδοντόφρακτο κράνος, μικρότατα ὁμοιώματα ὀδοντόφρακτων κρανῶν, ἀντῆρες ἐκατέρωθεν κίωνων Σφίγγες, ὀκτώσχημες ἀπίδες κ.ἄ.

Στή Δυτική Οἰκία (75 μ. νότια τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β) ὑπῆρχε καί μαγειρική ἐγκατάσταση (G. Bruns, Küchenwesen, Arch. Hom. Q, σ. 92) μέ κουζίνα καί ἀγγεῖα γιά οἰκιακή χρήση. Ἡ ἐστία ἦταν βαθιά τοποθετημένη μέσα στό δάπεδο, ὅπου ὑπῆρχαν ἀκόμα τά κατάλοιπα ἀπό τά ξύλα τῆς φωτιάς, ἐνῶ μέσα στόν τοῖχο ἀπό πίσω ὑπῆρχε ἡ καμινάδα (τό σύστημα διαφυγῆς τοῦ ἀέρα). Ἡ καταστροφή ἀπό πυρκαγιά ἐπῆλθε στό συγκρότημα αὐτό στά τέλη τῆς ΥΕ III Β:1 φάσης (BSA 1953 - 56, 1965, 1968. ΠΑΕ 1958 - 59, 61 - 63. Em. L. Bennett, *The Mycenaean tablets, II*, Trans. Amer. Philos. Soc. 1958, 1, σ. 3 - 122. J. Chadwick, *MT III*, Trans. Amer. Philos. Soc. 1962, 7, σ. 3 - 76).

Σημαντική οἰκία μήκους 28 μ. ὑπῆρχε στην ΥΕ III Β φάση στή θέση Πλάκες, 150 μ. ΒΑ τῆς Β Πύλης τῆς ἀκρόπολης. Περιλαμβάνει πέντε συνεχόμενα δωμάτια καί μπροστά τους, πέντε ἀντίστοιχα ὑπόγεια. Στους τοίχους ὑπῆρχαν μονόχρωμα κονιάματα καί πῶ ψηλά, μικρογραφική τοιχογραφία πού ἐμφανίζει στοιχεῖα λαϊκῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Τό συγκρότημα καταστράφηκε πρὶν ἀπό τά τέλη τῆς ΥΕ III Β φάσης (ΠΑΕ 1957, 158 - 161). Στά ὑπόγεια βρέθηκαν καί τρεῖς σκελετοί.

Κατοίκηση ΥΕ III Γ περιόδου πιστοποιήθηκε ἀνατολικά τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας (ΠΑΕ 1954, 268), ἐνῶ στά τέλη αὐτῆς τῆς περιόδου πιστοποιήθηκε καί χρήση ταφικοῦ πίθου πού δέν εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τήν ΥΕ II φάση.

Ἡ ἀκρόπολη. Ὁχύρωση. Ἡ κατοίκηση συνεχίστηκε, μετά τήν πρώτη καί τή δεύτερη Μυκηναϊκή περίοδο, σέ ὅλη τήν ὕστερη Μυκηναϊκή ἐποχή, ὅποτε καί ἐγινε ἕνα ἀπό τά μνημειώδεστερα ἔργα τῆς μυκηναϊκῆς ὀχυρωματικῆς, τῆς ὁποίας διακρίνονται τρεῖς φάσεις. Ἡ πρώτη φάση ἀνάγεται στά μέσα τοῦ 14ου π.Χ. αἰ. (ΥΕ III Α:2 φάση) καί περιλάμβανε πλήρη ὀχύρωση, ἀπό τήν ὁποία διατηρήθηκε τό ΒΔ, τό Β καί τό ΒΑ τμήμα. Στά μέσα τοῦ

Ἡ πύλη τῶν Λεόντων. Τό ἐπιβλητικό ἀνάγλυφο πάνω στό μονολιθικό ὑπέρθυρο ἀπεικονίζει δύο ἀντιμέτωπους λέοντες (ὕψ. 3 μ.), σύμβολο τῆς ἰσχύος τῶν βασιλείων τῶν Μυκηνῶν.

13ου π.Χ. αἰ. τό τεῖχος ἐπεκτάθηκε νοτιότερα, τό δυτικό τμήμα μεταφέρθηκε δυτικότερα γιά νά περιληφθεῖ στό ἐσωτερικό του ὁ ταφικός κύκλος Α, καί κτίστηκε ἡ Πύλη τῶν Λεόντων μέ ὅλη τή διαμόρφωση τοῦ χώρου μπροστά ἀπό αὐτήν, πού περιλάμβανε ἐπένδυση τοῦ ἀρχικοῦ βόρειου τμήματος τοῦ τεῖχους καί τοῦ νέου δυτικοῦ προμαχώνα. Κατ' αὐτό τόν τρόπο ἡ Πύλη τῶν Λεόντων ἐγινε ἀπόρθητη. Ἀμέσως μετά κτίστηκε ἡ Βόρεια Πύλη πού ἀπέκτησε καί αὐτή προστατευτικό προμαχώνα (βόρεια πλευρά). Τέλος, στά τέλη τῆς ΥΕ III Β φάσης (1200 π.Χ.) ἐγινε ἡ ΒΑ ἐπέκταση πού ἐξασφάλισε ἀνετο ἀνεφοδιασμό τῆς ἀκρόπολης σέ νερό ἀπό μία ὑπόγεια κρήνη ἔξω ἀπό τά τεῖχη. Τό τεῖχος αὐτό ἀποκαλεῖτο κυκλώπειο λόγω τῶν μεγάλων διαστάσεων τῶν ὀγκολίθων πού χρησιμοποιήθηκαν. Γιά τή μεταφορά τους πίστευαν στήν ἀρχαιότητα ὅτι εἶχαν δουλέψει οἱ Κύκλωπες. Πάντως, ἡ μεταφορά τους γίνονταν χάρη σέ ὄγκους χωμάτων πάνω στους ὁποίους σέρνονταν.

Τό ἀρχικό τεῖχος (τοῦ 14ου π.Χ. αἰ.) ἀκολουθοῦσε παντοῦ τήν πλαγιά τοῦ λόφου καί εἶχε παντοῦ τιτανόλιθους. Οἱ λίθοι πού χρησιμοποιήθηκαν ἦταν ἀκατέργαστοι καί ὄγκωδιστα καί γι' αὐτό τό λόγο τά κενά πού δημιουργοῦνταν ἀνάμεσά τους γέμιζαν μέ μικρότερους λίθους. Στό δεύτερο - συμπληρωματικό - τεῖχος χρησιμοποιήθηκε εὐρύτητα ἀμυγδαλίτης καί, ἰδιαίτερα, στόν τύπο ὀρθογώνιων ἰσοῦψων πελεκητῶν λίθων πού τοποθετοῦνταν σέ ὀριζόντιες σειρές, μέ ἀποτέλεσμα τό σχηματισμό ἰσοδυναμικῆς τείχισης. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἔχει κτισθεῖ τό δυτικό τμήμα τοῦ τεῖχους γύρω ἀπό τήν πύλη τῶν Λεόντων, ἐνῶ πρὸς τά Ν χρησιμοποιήθηκαν πάλι οἱ κυκλώπεια ὄγκωδεις ἀκατέργαστοι ἀρβεστό-

λιθοί, ἐκτός ἀπό τόν πύργο τοῦ ἀνατολικοῦ ἀκρου τοῦ νότιου τεῖχους, ὅπου χρησιμοποιήθηκε ἀμυγδαλίτης. Στό ΝΔ, εἰδικά, τεῖχος (πρὸς Ν τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου), ὑπάρχει ἕνα τμήμα κτισμένο μέ πολυγωνικούς λίθους πού ὀφείλεται σέ μεταγενέστερη, Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐπισκευή τοῦ τεῖχους.

Σάν εἴσοδος χρησιμοῦσε ἡ Πύλη τῶν Λεόντων, πού ἀποτελεῖτο ἀπό τέσσερις μεγάλους μονόλιθους ἀμυγδαλίτες (ὕψους παραστάδων 3,10 μ., κατώφλι μήκους 4,60 μ. καί ἀνώφλι μήκους 4,50 μ.) καί ἐκλείνε μέ δίφυλλη θύρα. Πάνω ἀπό τό ἀνώφλι εἶχε τοποθετηθεῖ τό ἀνάγλυφο τῶν Λεόντων ἀπό σκληρό ἀρβεστόλιθο καί ἦταν ἀντίστοιχο μέ τό κενό τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τριγώνου τῶν θολωτῶν τάφων, ὥστε νά μὴν σπάσει τό ἀνώφλι ἀπό τίς πιέσεις. Πρόκειται γιά ἕνα ζευγάρι ἀντιμέτωπων λεόντων πού στήριζαν τά μπροστινά τους σκέλη σέ δύο βωμούς ἐπιστεφόμενους ἀπό κίονα κρητομυκηναϊκοῦ τύπου πού εἶχε ἐπάνω θριγκό. Ἡ παράσταση εἶναι ἐραλδική (τῆς βασιλικῆς δυναστείας τῶν Μ.) καί εἶχε φανερό ἀποτρεπτική σημασία, ἀφοῦ τά κεφάλια τῶν λεόντων, φτιαγμένα ἀπό στεατίτη, ἦταν στραμμένα στά δυτικά, δηλ. πρὸς ὁποιον πλησίαζε τήν Πύλη. Ὁ κίονας ὑποδῆλωνε τό βασιλικό ἀνάκτορο καί τήν ἴδια τήν ἀκρόπολη τῶν Μ. καί δέν ἀποκλείεται οἱ Λέοντες (ἢ ἀετολέοντες) νά ἦταν ἀρχικά δεμένοι στόν κίονα, ὅπως σέ ἄλλες περιπτώσεις πού ὑποδηλώνουν μέ αὐτό τόν τρόπο τῆ μακροήμευση τοῦ βασιλείου. Πίσω ἀπό τήν Πύλη ὑπῆρχε τετράγωνη αὐλή καί ἀριστερά φυλακεῖο (κόγχη) πού θεωρήθηκε σάν ἱερὸ πύλη.

Μπροστά ἀπό τήν Πύλη τῶν Λεόντων σχηματιζόταν αὐλή (15 x 7,25 μ.). Τό δεξιὸ τῆς πλευρῆς ἦταν ὁ δυτικός προμαχώνας (μήκους

Τοιχογραφία γυναικείας μορφής από οικία της ακρόπολης των Μυκηνών. Τέλη 13ου αι. π.Χ. Ανακαλύφθηκε τό 1970. (Έθν. Αρχ. Μουσείο, Αθήνα).

14,80 μ.) πού είχε κτιστεί από γιγάντιους άμυγδαλίτες λίθους. Πρόκειται, δηλ., για τέλειο έπιλεγμένο άμυντικό σύστημα, άφου από πάνω από αυτό τόν προμαχώνα οι άμυνόμενοι μπορούσαν νά πλευροκοπήσουν άνετα τήν άκάλυπτη από άσπίδα δεξιά πλευρά τών έπιτιθέμενων. Ή όχύρωση ήταν άληθινά κυκλώπεια κατασκευή (κτισμένη κατά τήν τεχνική τών Κυκλάδων τής Λυκίας, πού έκτισαν τήν «τειχιόεσαν» Τίρυνθα) και άντιπροσωπεύει, σάν φάση, τό άπόγειο τής άκμής και τής δύναμης τών Μ. Από τά τείχη αυτά σώθηκε τό σύνολο έκτός από ένα μέρος τής νότιας πλευράς πού κατέπεσε στόν Χάβο.

Πίσω από τήν Πύλη τών Λεόντων και σέ συνέχεια μέ τό φυλακείο - ιερό είναι δύο ανάλημματα του τέλους τής ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης. Πίσω από τήν Πύλη τών Λεόντων είναι ή έσωτερική αΐλη και άκολουθεί ή μεγάλη αναβάθρα πού έχει καταστραφεί έν μέρει από τίς άποχωματώσεις του Σλήμαν και προχωρεί ανατολικά του ταφικού κύκλου Α πρós τήν κορυφή τής ακρόπολης. Μετά από 26 μ. διακόπεται ή έπίπονη - λόγω τής μεγάλης κλίσης - ανάβαση και συνεχίζεται πρós Α ή ΒΑ. Σάν χώρος πρόσβασης υπέστη πολλές ανανεώσεις ως τό 13ο αι. π.Χ., ριζικές αναμορφώσεις και διαπλάτυνση μέχρι 6 μ. Δίπλα και χαμηλότερα είναι ή μικρή αναβάθρα μέ μήκος ως 15 μ. Στο δυτικό της τμήμα βρίσκεται ή «Οικία τής Αναβάθρας». Ή περιοχή είχε χρησιμοποιηθεί για κατοικία στους ΜΕ, στους ΥΕ Ι-ΙΙ χρόνους και στήν τρίτη Μυκηναϊκή εποχή. Σάν κατοικία και σάν άποθηκευτικός χώρος χρησιμοποιήθηκε ως τήν τελευταία περίοδο τής κατοίκησης τών Μυκηνών.

Στό τείχος τών Μ. δέν υπήρχαν, γενικά, πολλές πύλες και πυλίδες. Στό Β τμήμα υπήρχε ή άρχική είσοδος (στήν αντίθετη από τή θάλασσα πλευρά) πού μετασκευάστηκε στό τέλος τών κατασκευών τής δεύτερης φάσης του τείχους. Ή Β Πύλη και ό μπροστά από αυ-

τήν χώρο είναι μικρογραφία τής περιοχής τής Πύλης τών Λεόντων μέ κτισμένο προμαχώνα μήκους 6,54 μ. δεξιά από άμυγδαλίτες, πρόσβαση πλάτους 2,30 μ. μπροστά και είσοδο από τέσσερις μονόλιθους άμυγδαλίτες μέ διπλό θυρόφυλλο. Πάνω από τό άνώφλι υπήρχαν, σάν άνακουφιστικό τρίγωνο, δύο θρησκευτικές πλάκες από άμυγδαλίτη πού πατούσαν στίς πλαινές παραστάδες μέ αποτέλεσμα νά διαβιβάζεται σέ αυτές τό βάρος και νά μήν έπιβαρύνεται τό άνώφλι. Πίσω από τήν Πύλη υπήρχε υπαίθρια αΐλη μέ διαστάσεις 4 x 4 μ. και άριστερά τό φυλακείο.

Τό ύψος τών τειχών θά άνερχόταν σέ 12 μ. τουλάχιστον, και τό άνώτατο πάχος (άνατολικό τμήμα τής νότιας πλευράς) φτάνει στό 7 μ. Τό ύψος ήταν άνάλογο μέ τή διαμόρφωση του εδάφους, και τίς άμυντικές ανάγκες.

Πρίν από τά τέλη τής ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης (τέλη 13ου π.Χ. αι.) κτίστηκε ή ΒΑ επέκταση, πού ήταν άπόλυτα άπαραίτητη για τόν άνεφοδιασμό τής ακρόπολης σέ πόσιμο νερό. Στό Β τμήμα της άνοιχθηκε ύπόγεια κρήνη σέ όλικό βάθος 18 μ. κάτω από τή ΒΑ γωνία τής άρχικής όχύρωσης. Ή άρχή αυτής τής ύπόγειας κλιμακωτής καθόδου ήταν σέ φυσικό άνοιγμα του βράχου. Συνολικά κτίστηκαν 99 βαθμίδες πού χωρίζονταν σέ τρία τμήματα. Τό πρώτο τμήμα είναι σήραγγα ύψους 4 μ. μέ 16 κτιστές βαθμίδες κάτω από τό τείχος, και καταλήγει σέ λίθινη δίοδο (θύρα) μέ παραστάδες και άνώφλι από άμυγδαλίτη. Τό δεύτερο τμήμα (έξω από τό τείχος, κάτω από τήν έπίφάνεια του εδάφους) στρέφεται πρós Δ και έχει 20 βαθμίδες από άσβεστόλιθο. Τό τρίτο τμήμα έχει κατεύθυνση πρós Α και διατρεί τήν έκφορική καμάρα τής σήραγγας στό πάνν μέρος. Ή τελευταία βαθμίδα είναι πρίν από ένα κατακόρυφο τετράπλευρο φρέαρ, πάνω από τό όποιο ύψωνόταν ένα κατακόρυφο, λεπτό και μέ άραιά τοποθετημένους λίθους φραγμένο φρεάτιο, στό όποιο κατέληγε από πάνω τό νε-

ρό του άγωγού πού έρχόταν από τήν πηγή 400 μ., περίπου, ανατολικά τής ακρόπολης. Τά τοιχώματα του κάτω φρέατος είχαν έπαλειφθεί μέ ύδραυλικό κονίαμα, ώστε τό νερό νά διατηρείται και νά μήν διαρρέει. Αυτή ή έπίπονη κατασκευή, μεγαλοφυής σύλληψη τών Μυκηναίων άρχιτεκτόνων, επέτρεπε, όπως και στίς άλλες ακροπόλεις (τών Αθηνών και τής Τίρυνθας) από τό 1200 π.Χ. νά εφοδιάζονται μέ νερό κάτω κυριολεκτικά από τά πόδια τών αντίπαλων τους.

Στό βόρειο και τό νότιο τμήμα τής επέκτασης αυτής, πού έγινε κατά τόν άρχικό κυκλώπειο τρόπο (άκατέργαστοι όγκώδεις λίθοι μέ θρηδες όμως πλάκες στό διάκενα και μέ κάποια όριζόντια διευθέτηση) υπήρχαν δύο σήραγγες - δίοδοι μέ μήκος όλο τό πάχος τών τειχών. Αυτές οι δίοδοι - πυλίδες μπορούσαν νά είχαν χρησιμεύσει για άνεφοδιασμό σέ δσους προσέβαλλαν τή Β Πύλη ή και για κατόπτευση στό περίχωρα.

Στό έσωτερικό τής επέκτασης υπήρχε μία Έλληνιστικών χρόνων έλλειψοειδής δεξαμενή στή ΒΑ γωνία και δύο, τουλάχιστον, κτίρια (Α και Β) του τέλους τής ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης, πού μπορεί νά χρησίμευαν και σάν κατοικίες και για τήν έπιμέλεια τής ύπόγειας κρήνης (ύδρομαστευτικής δεξαμενής). Τό κτίριο Α είχε και πλήνιο λουτήρα, κατεστραμμένο ήδη, ίσως από τόν Σλήμαν. Τό κτίριο Β περιλάμβανε έξι χώρους (δωμάτια και διαδρόμους) μέ κονιάματα σέ όρισμένα δάπεδα και είχε χρησιμοποιηθεί στό τέλη τής ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης και στίς άρχές τής ΥΕ ΙΙΙ Γ. Φανερά είναι και τά ίχνη αυτής τής μεγάλης καταστροφής του τέλους του 13ου π.Χ. αι.

Ή ακρόπολη έχει, κατά τήν μήκος 100 μ. όχύρωσή της, άκανόνιστο τριγωνικό σχήμα μέ περικλειόμενη έκταση 30.000 μ². Στό σύνολό της περιλάμβανε τό άνάκτορο, τό θρησκευτικό κέντρο, οικίες άξιωματικών, έργαστήριο καλλιτεχνών, άποθηκευτικός χώρος και πλήρες άποχετευτικό σύστημα.

Τό άνάκτορο είχε άνασκαφεί άρχικά από τόν Χρ. Τσούντα, κατόπιν από τόν Α. Wace και πάλι από τόν Γ. Ε. Μυλωνά πού βρήκε τή βόρεια άνοδό του και ξεκαθάρισε τίς άμφιλεγόμενες καταστάσεις. Ή μορφή του είναι έξάρτηση τής άνώμαλης διαμόρφωσης τής κορυφής του λόφου σέ εκείνο τό σημείο, είναι δηλ., κτισμένο σέ άλληλοδιάδοχα επίπεδα χάρη στό τεχνητά άνδhra πού δημιουργήθηκαν για τήν οικόδομηση και επέκτασή του από τήν ΥΕ ΙΙΙ Α: 2 μέτροι και τά τέλη τής ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης (ΠΑΕ 1886, 59 κ.έξ., BSA 1921 - 23, 147 κ.έξ. Wace, *Mycenae* 1949, 69 κ.έξ.).

Από τή μελέτη τών άρχιτεκτονικών καταλοίπων και τής συνυπάρχουσας κεραμεικής έγινε φανερό ότι υπήρχαν όρισμένες φάσεις βελτίωσης του συνόλου και ότι αυτές οι φάσεις ήταν άπόλυτα σύγχρονες πρós τίς εκάστοτε έπαυξήσεις και βελτιώσεις τής όχύρωσης τής ακρόπολης. Οι έπαυξήσεις του δημιουργήσαν ένα μεγαλόπρεπο σύνολο, ή άνάπτυξη του όποίου δέν σώζεται σέ όλη τήν έκταση εξαιτίας τών υπερκείμενων ναών τών Έλληνικών χρόνων (τής Άρχαϊκής και τής Έλληνιστικής περιόδου).

Ή άνοδος γινόταν από τή Β πλευρά όπου κατέληγαν οι προσβάσεις από τήν Πύλη τών Λεόντων. Κλίμακα μέ 30 βαθμίδες όδηγοΰσε σέ τετράπλευρο άμφιπρόστυλο πρόπυλο, από τή νότια πλευρά του όποίου δύο διάδρομοι (ό βόρειος και ό νότιος) όδηγοΰσαν στό διαμερίσματα του άνακτόρου ανατολικότερα. Ανατολικά του πρόπυλου υπήρχαν άποθηκευτικοί

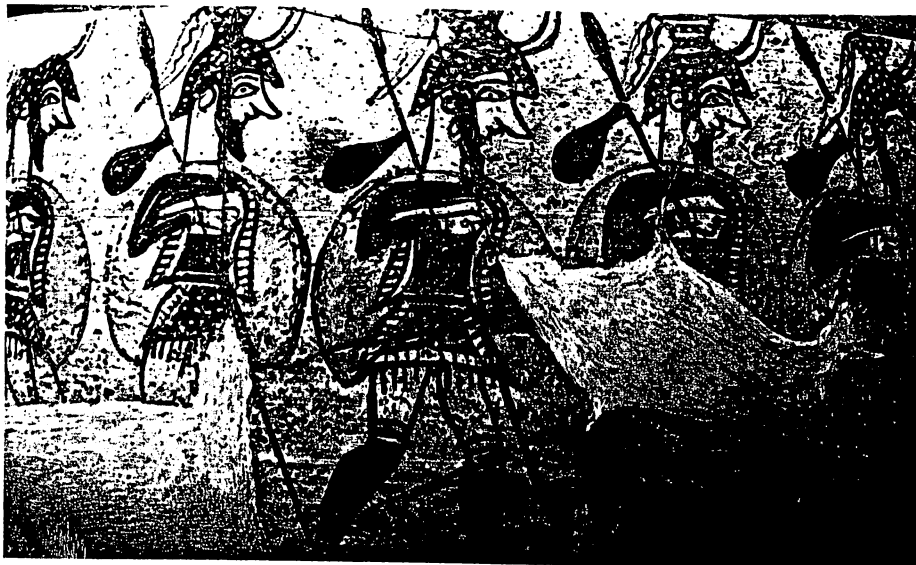
χώροι με πίθους και τράπεζες προσφορών. Από το νότιο διάδρομο ήταν προστοί προς Β και άλλοι χώροι προς Ν, όπου ήταν οι σημαντικότερες αίθουσες (υποδοχής και του θρόνου). Έτσι, στις δύο πλευρές της κεντρικής υπαίθριας αύλης (12 x 15 μ.), με διακοσμημένο από κονίαμα δάπεδο, υπήρχε προς Δ η λεγόμενη αίθουσα υποδοχής με θρόνο στο βόρειο τοίχο και προς Α τό μέγαρο με τήν αίθουσα μπροστά με τό συνεχόμενο πρόδομο και τήν αίθουσα του θρόνου.

Η αίθουσα (στραμμένη προς Δ) είχε στήν πρόσοψη δύο κίονες και δάπεδο από γυψόλιθο. Από άριστερά οδηγούσε προς Β προς τά άλλα διαμερίσματα. Ένα κατώφλι από άμυγδαλίτη στήν ανατολική της πλευρά οδηγεί στον πρόδομο και από εκεί άλλο κατώφλι σέ δίοδο με παραπέτασμα οδηγεί στή μεγάλη Αίθουσα του θρόνου, πού έχει διαστάσεις 13 x 11,50 μ. Στή μέση υπήρχε έστία διαμέτρου 3,70 μ. και γύρω της τέσσερις κίονες πού υποβάσταζαν τό υπερυψωμένο οπαίο. Αυτό χρησίμευε γιά τόν άπλετο φωτισμό του χώρου και με τήν καπνοδόχο, πού υπήρχε πάνω από τήν έστία, ήταν δυνατό νά απομακρύνεται ή αιθάλη του καπνού από τήν πυρά πού έκαιγε στήν έστία. Στο Ν τοίχο, υπήρχε ο θρόνος πού παρασύρθηκε στον Χάβο καθώς και τμήμα της έστίας, και δύο κίονες δταν γκρεμίστηκε τό τμήμα αυτό του ανακτόρου. Οι τοίχοι είχαν τοιχογραφίες με απόδοση μάχης και λογίζονται ανάμεσα στις σημαντικότερες των Μυκηναϊκών χρόνων. Τό συνολικό μήκος του μεγάρου άνέρχεται σέ 23 μ. με πλάτος 11,50 μ.

Στό Ν τμήμα του ανακτόρου και ειδικότερα τής ενδιάμεσης υπαίθριας αύλης όπου υπήρχε ο όχετός, υπάρχει μεγαλόπρεπο κλιμακοστάσιο, όπου καταλήγει άλλη πρόσβαση από τήν Πύλη των Λεόντων. Σώζονται οι κατώτερες 22 βαθμίδες του, ενώ οι ψηλότερες θά ήταν από ξύλο. Η καταστροφή του ανακτόρου συνέβη, προφανώς, στά τέλη της ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης και τά έρείπιά του καταστράφηκαν περισσότερο στήν Άρχαϊκή εποχή, όποτε ανιδρύθηκε με κατεύθυνση από Β προς Ν ο πρώτος ναός της Άθηνάς πού αντικαταστάθηκε από άλλον στήν Έλληνιστική εποχή.

Άλλο έπιβλητικό κτίριο σώζεται σέ έρείπια ανατολικότερα και είναι γνωστό σαν «τό έργαστήριο των καλλιτεχνών» από τό κατάλοιπα πολλών πρώτων ύλων (έλεφαντόδοντου, χρυσού, χαλκού και ήμιπολύτιμων λίθων) γιά τά πολύτιμα σκεύη της εποχής του. Τό κτίριο περιλάμβανε τρία μέρη, καταλάμβανε έκταση 27 x 28 μ. και ήταν τουλάχιστον διώροφο. Η καταστροφή του άνάγεται, επίσης, στά τέλη των ΥΕ ΙΙΙ Β χρόνων. Δίπλα στήν ανατολική πλευρά ήταν ή «Οικία των Κιώνων» πού αποκλήθηκε έτσι από τίς κιονωτές στοές της κεντρικής αύλης (Wace, *Mycenae*, 91). Λόγω της σημασίας του έπισκευάστηκε μετά από τήν καταστροφή στά τέλη της ΙΙΙ Β και γιά νέα χρήση στήν ΙΙΙ Γ φάση. Άλλα δύο κτίρια (Γ και Δ) ήταν ανατολικότερα μετά από μία παρεμβαλλόμενη πλατεία (ΠΑΕ 1966, 105· 1967, 14).

Πρός τά Ν της Β Πύλης υπήρχαν τρεις αποθηκευτικοί χώροι και γι' αυτό τό λόγο αποκλήθηκαν βόρειες αποθήκες. Καί αυτό τό κτίριο άνήκει στήν περίοδο της μεγάλης οικόδομικής δραστηριότητας των Μ., κατά τά τέλη της όποίας (ΙΙΙ Β φάση) καταστράφηκε. Τό κεντρικό τμήμα στή Β πλευρά της άκρόπολης άπαιτεί ακόμα ένδελεχή έρευνα γιά τή διαπίστωση της χρήσης του μιά και τή διέσχιζε ο δρόμος από τή Β Πύλη. Αύτός ο δρόμος, πού άκολουθεί τήν έσωτερική πλευρά του βό-

Λεπτομέρεια παράστασης από τόν περίφημο «Κρατήρα των Πολεμιστών». Γύρω στά 1200 π.Χ. (Έθν. Άρχ. Μουσείο, Άθήνα).

ρειου τείχους, έφτανε και στό ΒΔ τμήμα της άκρόπολης όπου είχε σημειωθεί έντονη κατοίκηση στους Μυκηναϊκούς χρόνους (οικίες Μ και Ν). Τμήμα του πυρήνα του Β τείχους είχε χρησιμεύσει γιά τρία δωμάτια πού στεγάζονταν κατά τό έκφορικό σύστημα. Τό μεσαίο από αυτά είχε λιθόστρωτο δάπεδο και διατηρείται ίκανοποιητικά. Η έρειπωμένη, πάντως, κατάσταση του τείχους δέν έπιτρέπει τή διαπίστωση ότι υπήρχαν και άλλοι όμοιοι χώροι διαρρυθμισμένοι στον πυρήνα του τείχους.

ΝΔ κλιτύς. Στή ΝΔ κλιτύ της άκρόπολης έχουν άνασκαφεί πολλά συγκροτήματα κτιρίων από τά όποία τό παλαιότερο είναι ή «Νότια Οικία» (πρός Ν του ταφικού κύκλου Α και της «Οικίας του κρατήρα των πολεμιστών»). Άνασκάφηκε από τόν Wace και τό λόρδο W. Taylor και άποτελείται από τρία σύνολα. Στο ανατολικό τμήμα υπήρχε αποθήκη με δέκα πίθους. Γενικά, ή κατασκευή της ήταν έπιμελής και οι λιθόκτιστοι τοίχοι είχαν και ξυλοδεσιά. Τό δυτικό τμήμα της οικίας ήταν τριώροφο και ή προσεκτική άνασκαφή έδωσε τήν εύκαιρία νά γίνουν κατανοητές όλες οι λεπτομέρειες οικόδομησης του κτιρίου, πού κατάγεται από τήν άρχή της τρίτης Μυκηναϊκής περιόδου. Τό προϊστορικό νεκροταφείο έκτεινόταν ως τήν περιοχή της Νότιας Οικίας, όπως άποδεικνύεται από άβαθή ΜΕ τάφο με συνεσταλμένο νεκρό.

Η «Οικία Τσουντα» (ΠΑΕ 1886, 74 κέξ.) είχε τρία ύπόγεια στό δυτικό της σημείο, πού χρησιμεύαν σαν αποθήκες. Δίπλα υπήρχε διάδρομος, ύπόγειος και αυτός, και προς Α άλλα δωμάτια πού ήταν τά Ισόγεια και είχαν μεγαροειδή εμφάνιση. Ο κύριος δόμος αυτού του μεγάρου είχε τετράγωνη έστία στή μέση, δίπλα στήν όποία βρέθηκαν δγκοι μολύβδου πού είχαν παραμορφωθεί από τήν πυρκαγιά. Πέρα από τή Ν γωνία της «Οικίας Τσουντα» υπήρχε τό άνανεωμένο στήν Έλληνιστική εποχή τμήμα του τείχους με τή χαρακτηριστική πολυγωνική οικόδομηση.

Μεταξύ της «Νότιας Οικίας» και της «Οικίας Τσουντα» άνακαλύφθηκαν με άνασκαφές του λόρδου W. Taylor και του Γ. Ε. Μυλωνά τά κτίσματα του θρησκευτικού κέντρου της άκρόπολης (W. D. Taylor, *The Citadel House* AAA ΙΙΙ, 1970, 72 - 80, *Antiquity* 1970, 270,

ΑΙΑ 1971, 266 κέξ. Γ. Ε. Μυλωνάς, *Τό θρησκευτικό κέντρο των Μυκηνών*, 1972). Στο συγκρότημα αυτό πού άποκλήθηκε «Οικία της άκρόπολης» («Citadel House»), χαρακτηριστικά όνομάζονται «Κτίριο των Τοιχογραφιών» τό δυτικό τμήμα και «Κτίριο των Είδωλίων» τό ανατολικό τμήμα. Στο συγκρότημα αυτό μία πομπική όδός οδηγεί από τό ανατολικό υπερκείμενο τμήμα σέ μία πλατεία όπου υπήρχε πεταλόσχημη έστία και βωμοειδής κατασκευή. Δυτικά της πλατείας είναι τό «Κτίριο των Είδωλίων» με τά πολυάριθμα μεγάλα άνθρωπόμορφα είδώλια και τά όμοιώματα των συσπειρωμένων φιδιών πού τοποθετούνταν, πιθανόν, πάνω στά ύπάρχοντα κτιστά θρανία, άν τό κτίριο προοριζόταν γιά τελετουργικούς σκοπούς.

Τό δυτικό τμήμα είχε τόν ίδιο προορισμό, άν κρίνει κανείς από τά συναφή θρανία, και είχε τοιχογραφίες με παραστάσεις γυναικείων μορφών πού μετείχαν θρησκευτικής τελετουργίας. Γι' αυτό τό χώρο πιθανολογείται ότι ήταν άφιερωμένος στή λατρεία της θεάς της γονιμότητας. Προς Ν, μεταξύ των δύο πτερυγών χρησιμοποιούνταν βωμός κυκλικός, κοντά στον όποίο είχε βρεθεί ή τοιχογραφία των όνοκέφαλων δαιμόνων. Οι δύο αυτές πτέρυγες συμπλήρωσαν με τήν οικόδομή τους τό κενό πού υπήρχε μεταξύ της «Νότιας Οικίας» και της «Οικίας Τσουντα» και καταστράφηκαν άρχικά στά μέσα της ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης γιά νά έπισκευασθούν κατά τήν έπόμενη φάση, όποτε χρησιμοποιούνταν με τά προς Β άνανεωθέντα κτίρια. Τότε πιά είχε άχρηστευθεί ο κυκλικός βωμός πού βρισκόταν μπροστά από τή Ν όψη των δύο κτιρίων, γιατί έπιχώθηκε από τή συνεχή χρήση του χώρου. Η τύχη του χώρου δέν είναι σαφής κατά τούς ύστατους χρόνους της Μυκηναϊκής περιόδου, όποτε, πιθανόν νά έπασσε νά χρησιμοποιείται ο χώρος γιά τήν κρατική λατρεία.

Ο προς Β χώρος είχε χρησιμοποιηθεί από τήν ΥΕ ΙΙΙ Β φάση και στή συνέχεια, μετά από έπανακατασκευές των κτιρίων, και στήν ΥΕ ΙΙΙ Γ φάση. Είναι ή περίοδος της τελευταίας άναλαμπής του οίκισμού, άλλα χωρίς τή σημασία, πιά, της προηγούμενης άκμής της.

Ειδικότερα, ΝΔ από τήν Πύλη των Λεόντων είναι τό κλιμακοστάσιο πού οδηγούσε

στήν κορυφή του τείχους. Ανασκάφηκε από τόν Wace και τόν Μυλωνά και διαπιστώθηκε ότι κατασκευάστηκε στην ίδια φάση με τήν Πύλη τών Λεόντων και κατ' επανάληψη στην III B και στην III Γ φάση. Παρακείμενο πρὸς Δ κτίσμα είναι ὁ «Σιτοβολών» πού ανασκάφηκε ἀπό τόν Σλήμαν καί τόν Wace. Ἀπό τήν τεχνική τῆς οἰκοδόμησής του εἶναι φανερό ὅτι κτίστηκε μετὰ τὰ μέσα τῆς III B (τοῦ 13ου π.Χ. αἰ.) καί γι' αὐτό, ὅπως παρεμβλήθηκε μεταξύ τοῦ Δ τείχους καί τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α ἀπέκτησε ἰδιόρρυθμο σχῆμα μέ ὀδοντωτή διαμόρφωση τῆς πλευρᾶς του πρὸς τόν κύκλο Α. Τό κτίριο εἶχε ὑπόγειο, ἰσόγειο καί πρῶτο ὄροφος. Στό ὑπόγειο εἶχαν ἀποθηκευθεῖ μεγάλες ποσότητες δημητριακῶν καί τό ὄνομα «Σιτοβολών» ἀφείλεται στούς σπόρους σιτηρῶν, πού ἐπισημάνθηκαν σέ πολλά ἀποθηκευτικά ἀγγεῖα (67 πλήρη καί ἄλλα κατεστραμμένα). Ρυθμός τοῦ Σιτοβολώνος ἀποκλήθηκε ἡ ἀντιπροσωπευτική τεχνική κεραμεικῆς τῶν τελευταίων 100 - 150 χρόνων τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Πρὸς Ν παρεβάλλεται ὁ ταφικός κύκλος Α μέ τή νέα, σέ ὑψηλότερο ἀπό τό ἀρχικό σημείο, διαμόρφωση τοῦ διπλοῦ ἀπό κογχυλιᾶτη καί ψαμμίτες λίθους περιφερειακοῦ περιβάλλου, διαμέτρου 28 μ. Στή συνέχεια εἶναι ἡ λεγόμενη «Οἰκία τοῦ κρατήρος τῶν πολεμιστῶν» πού ταυτίστηκε ἀρχικά ἀπό τόν Σλήμαν, μέ τό ἀνάκτορο τοῦ Ἀγαμέμνονα. Τά σφωδόμενα ὑπόγεια ἀποθηκευτικά, δωμάτια ἤταν θαυμάσια κτισμένα (ἀποθηκευτικὸς πῖθος μέ ἐλίεις καί χάλκινα σκεύη). Τό πῖθ ἔνδιαφέρον εὐρημα εἶναι ἓνα ἀγγεῖο — κρατήρας — μέ παράσταση πολεμιστῶν τῆς τελευταίας Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ὅλα αὐτά κτίρια, ὁ Σιτοβολών, ἡ «Οἰκία τοῦ κρατήρος» καί τὰ ἄλλα πρὸς Ν ἱερά χρησιμοποιήθηκαν στήν τελευταία φάση τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ καταστροφή τους ἀνάγεται στά μέσα τῆς ΥΕ III Γ φάσης, ὁπότε καί ἐγκαταλείφθηκαν. Κατά τούς Ὑπομυκηναϊκοὺς καί Πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ὁ χώρος χρησιμοποιήθηκε μόνο σάν νεκροταφεῖο.

Γενική Βιβλιογραφία: Karo G., *Mykenai*, RE XVI, 1, 1933, 1015 - 27. Μαρβάντος Σπ. - Χίρμερ Μ., *Κρήνη καί Μυκηναϊκή Ἑλλάς*, 1959. Matz Fr., *Kreta, Mykene und Troja* 1962. Vermeule Em. T., *Greece in the Bronze Age* 1964. Mylonas G.E., *Mycenae and Mycenaean Age* 1966. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Α', 1970. Ἰακωβίδης Σπ., *Μυκηναϊκὰ Ἀκροπόλεις*, 1973. Vermeule Em. T., *The Art of the Shaft Graves at Mycenae*, 1975. Μυλωνάς Γ. Ε., *Ὁδὸς Μυκηνῶν*, 1975. Pelon Ol., *Tholoi, Tumuli et Cercles Funéraires*, 1976. Dickinson O.T.P.K., *Schliemann and the Shaft Graves, Greece and Rome* 23, 1976, 159, 168. Laffineur R., *Un siècle des fouilles à Mycènes*, Revue Belge de Philologie et d' Histoire, 1976 - 1977. Dickinson O. T. P. K., *The Origins of Mycenaean Civilization*, 1977. Ιακωβίδης Σπ., *The Present State of Research at the Citadel of Mycenae*, Bulletin of the Institute of Archaeology (London), No 14, 1977, 99 - 141. Ιακωβίδης Σπ., *Vormykenische und Mykenische Wehrbauten, Archaeologia Homerica*, E 1, 1978. Hope Simpson R. - Dickinson O.T.P.K., *Gazetteer*, 1, 1979, 29 - 37.

Γ. Σ. ΚΟΡΡΕΣ

ΜΥΚΗΤΕΣ (κν. μανιτάρια, Fungi ἢ Mycota). Ὀμάδα κατώτερων φυτῶν πού στεροῦνται χλωροφύλλης. Στή σύγχρονη ταξινόμηση τῶν μυκήτων πολλοί τούς θεωροῦν ὡς ξεχωριστό βασίλειο. Γιά τὴν ἀνάπτυξή τους χρειάζονται ἔτοιμες ὀργανικές οὐσίες, εἶναι δηλαδή ἑτερότροφοι ὀργανισμοί, οἱ ὁποῖοι ἐγκαθίστανται συνήθως στά φυτὰ, τὰ ζῶα ἢ στά ὑπολείμματά τους. Ἀνάλογα μέ τό θρεπτικό ὑποκείμενο (ζωντανό ἢ νεκρό) οἱ μ. ὑποδιαιροῦνται σέ παράσιτα (* Παρασιτισμός) καί σαπροφυτὰ, πού περιλαμβάνουν τούς φαγώσιμους καί δηλητηριώδεις — γιά τόν ἄνθρωπο καί τὰ ζῶα — μ. καί πού ἀριθμοῦν περισσότερα ἀπό 100 χιλ.

εἶδη. Ἡ ἐπιστήμη πού ἀσχολεῖται μέ τούς μ. λέγεται μυκητολογία.

Ἡ δομὴ τῶν μ. Οἱ περισσότεροι μ., ἐκτός ἀπό μερικές μορφές ἐνδοκυτταρικῶν παρασίτων (σχ. 1), ἔχουν βλασθητικό σῶμα — τό μυκήλιο, δηλαδή, λεπτὰ διακλαδισμένα νημάτια, πού αὐξάνουν ἀπό τὰ ἄκρα τους καί ἀπλώνονται στήν ἐπιφάνεια ἢ μέσα στό θρεπτικό ὑποκείμενο. Τό μυκήλιο πού αὐξάνει, ἔχει συχνά ὀψη τρυφεροῦ, χνουδάτου ἢ ἀραχνένιου ἐπιστρώματος, λεπτῶν ὑμένων ἢ συσσωματωμάτων — σάν ἀπό βᾶτα — καί μπορεῖ νά ἀλλάξει ἀνάλογα μέ τίς συνθήκες ἀξίτησης: π.χ., στίς σχισμές ξύλου πού προσβλήθηκε ἀπό Ἴσκα, ἀναπτύσσονται ἀρκετὰ παχιά καί πυκνά μυκηλιακά ὑμένια. Τὰ μυκήλια, πού ἔχουν ὑποστρεῖ ἀλλαγές, ἔχουν μυκηλιακά χονδρά νήματα, δηλαδή κορδονοειδεῖς σχηματισμούς, πού ἀποτελοῦνται ἀπό παράλληλα καί συχνά συμφυῖα — κατὰ μήκος — μυκηλιακά νημάτια, ὅπως, π.χ., μερικοί βασιδιομύκητες, πού προκαλοῦν τή σήψη τοῦ ξύλου, τὰ ριζόμορφα καί τὰ σκληρώτια (σχ. 2).

Πολλαπλασιασμός τῶν μ. Οἱ μ. παρουσιάζουν ἀγενή καί ἐγγενή πολλαπλασιασμό. Τό στάδιο τοῦ ἐγγενοῦς πολλαπλασιασμοῦ λέγεται τέλειο ἢ ἀνώτερο, καί τοῦ ἀγενοῦς ἀτελεές. Ὁ ἀγενής πολλαπλασιασμός γίνεται μέ κομμάτια μυκηλίου, κορδονοῦν καί ριζόμορφων, καθώς καί μέ σκληρώτια, πού διασκορπίζονται μέ διάφορους τρόπους καί θαν βρεθοῦν σέ εὐνοϊκό περιβάλλον, μποροῦν νά ἐξελιχθοῦν σέ νέο μυκήλιο. Πιό εἰδικευμένος τρόπος τοῦ τύπου αὐτοῦ πολλαπλασιασμοῦ εἶναι ὁ διαχωρισμός τοῦ μυκηλίου σέ ξεχωριστά κύτταρα — τὰ σπόρια, ὅπως τὰ ὠΐδια (Gemmae) καί τὰ χλαμιδοσπόρια. Τὰ ὠΐδια εἶναι στρογγυλά ἢ μακροῦλα κύτταρα μέ λεπτό περίβλημα, πού δέν μποροῦν νά διατηρηθοῦν πολὺ καιρὸ καί ἀπαντοῦν πῖθ πολὺ στοὺς ἡμισκομυκητιδῆδες καί σέ πολλοὺς ἄλλους μ. Τὰ Gemmae ἔχουν πῖθ χονδρὸ καί, κατὰ κανόνα, χρωματισμένο περίβλημα, μποροῦν νά διατηροῦνται πολὺ καιρὸ καί ἀπαντοῦν στοὺς ἀσκομύκητες, κατώτερους καί ἀτελεῖς μ., καθώς καί σέ μερικοὺς Ustilaginales, καί εἰδικότερα στό μύκητα τῆς ἐρυσίφης τῆς βρώμης. Τὰ χλαμιδοσπόρια παράγονται μέ τὴν ἀπομύκωση καί συμπύκνωση τμημάτων τῶν νημάτων τοῦ μυκηλίου, πού καλύπτονται μέ χοντρό σκούρο περίβλημα, χαρακτηριστικὸ τῶν περισσότερων Ustilaginales, καί ἀπαντοῦν στοὺς ἀσκομύκητες καί σὺ Fusarium. Εἶδος ἀγενοῦς πολλαπλασιασμοῦ εἶναι ἡ ἐκβάλαση, πού χαρακτηρίζει τίς ζύμες.

Ὁ ἀγενής πολλαπλασιασμός γίνεται μέ σπόρια, πού σχηματίζονται ἀγενῶς σέ εἰδικὰ ἀπομονωμένους σποριοφόρους κλάδους τοῦ μυκηλίου. Τὰ σπόρια μπορεῖ ἀπὸ τὴν προέλευσή τους νά εἶναι ἐνδογενῆ καί ἑξωγενῆ. Τὰ ἐνδογενῆ σπόρια παράγονται συνήθως σέ μεγάλο ἀριθμὸ μέσα σέ σφαιροειδῆ σωματῖα τῶν ἄκρων τῶν νημάτων τοῦ μυκηλίου — τὰ σποριαγγεῖα, πού ἔχουν ἀκίνητα σπόρια ἢ τὰ ζωοσποριαγγεῖα, πού εἶναι εὐκίνητα ζωοσπόρια, μέ μία ἢ δύο βλεφαρίδες. Τὰ σποριαγγεῖα καί ζωοσποριαγγεῖα εἶναι χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν κατώτερων μ. Τὰ ἐξωγενῆ σπόρια — τὰ κονίδια — παράγονται μοναχικά, κατὰ ὁμάδες καί συχνά σέ ἄλυσιδες σέ εἰδικούς σποριοφόρους κλάδους τοῦ μυκηλίου — τούς κονιδιοφόρους. Ἡ κονιδιακὴ σποριοφορία εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν ἀνωτέρων μ., ἂν καί ἀπαντᾷ καί στοὺς κατώτερους. Οἱ κονιδιοφόροι μερικῶν μ. σχηματίζουν δέσμη — τό κόρημα (σχ. 3) ἢ παράγονται σέ εἰδικὰ ἀγγεῖα — τὰ

φατνίδια καί πυκνίδια. Κόρημες ἔχουν μερικοὶ μ. τῆς τάξης τῶν Hyphomycetales, φατνίδιο τῆς τάξης τῶν Melanconiales, καί πυκνίδια τῆς τάξης τῶν Pschidiales. Οἱ κατώτεροι μ., ὅπως ἡ ὁμοταξία τῶν φυκομυκητῶν, χαρακτηρίζονται ἀπὸ στοιχειώδεις ἢ ἀκύτταρο (στεροῦμενο διαχωρισμάτων) μυκήλιο καί πολλαπλασιάζονται ἀγενῶς μέ σπόρια σποριαγγεῖων ἢ ζωοσπόρια. Τὰ σποριαγγεῖα τῶν ἀνωτέρων εἰδῶν τῶν κατώτερων μ., ὅπως, π.χ., τῆς τάξης τῶν περονοσπόρων, ἔχουν τὴ λειτουργία τῶν κονιδίων. Οἱ ἀνώτεροι μ., ὅπως οἱ ὁμοταξίες ἀσκομύκητες, βασιδιομύκητες καί δευτερομύκητες, πού τὰ μυκηλιακά τους ἔχουν διαφράγματα, παράγουν κατὰ τὸν ἀγενῆ πολλαπλασιασμό πραγματικά κονίδια.

Ὁ ἐγγενῆς πολλαπλασιασμός τῶν μ. γίνεται μέ σπόρια, πού παράγονται μέ τὴ συγχώνευση δύο ἀνόμοιων γενετικῶν κυττάρων. Τὰ γενετικά κύτταρα — οἱ πλανογαμέτες — τῶν κατώτερων μ., ὅπως ἡ ὕφομοταξία τῶν ἀρχιμυκητιδῶν, εἶναι ἴδιοι καί ὁμοιοι ἐξωτερικά μέ τὰ ζωοσπόρια τοῦ ἀγενοῦς πολλαπλασιασμοῦ, μέ τὴ συγχώνευση τῶν ὁμοίων σχηματίζεται διπλοειδῆς εὐκίνητος πλανοζυγωτῆς — ὁ τελευταῖος ἐγκαθίσταται στοὺς ἰστούς τοῦ ξενιστῆ φυτοῦ — ἀποβάλλει τίς βλεφαρίδες, σχηματίζει στερεὸ περίβλημα καί μεταμορφώνεται σέ σποριοκύστη. Μετὰ ἀπὸ περίοδο ἡρεμίας, ἡ σποριοκύστη δίνει σποριαγγεῖο μέ ἐπανειλημμένη διαίρεση τοῦ πυρήνα, ἡ πρώτη δὲ διαίρεση εἶναι μειωτική. Ἀνάλογα μέ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀπλοειδῶν πυρήνων πού παράχθηκαν, σχηματίζονται καί τὰ ζωοσπόρια. Δύο διάφορα γενετικῶς νημάτια τοῦ μυκηλίου τῶν τελειότερων ἀπὸ τούς κατώτερους μ. — τὴν ζυγομυκητῶν, ὅπως ἡ ὕφομοταξία τῶν ζυγομυκητιδῶν καί ἡ ὁμοταξία Mucogales (σχ. 4) σχηματίζουν ὁμοιοι — μορφολογικά — ἀποφύσεις, πού ἐρχόμενες σέ ἐπαφή, ἀποβάλλουν ἀπὸ ἓνα πολυπύρηνιο κύτταρο, τὰ ὁποῖα — κύτταρα — στή συνέχεια συγχωνεύονται καί μεταμορφώνονται σέ διπλοειδῆ ζωοσπόριο, γιατί γίνεται ζευγαρωτὴ συγχώνευση τῶν κυτταρικών πυρήνων. Ἡ γενετικὴ αὐτὴ διαδικασία λέγεται ζυγογαμία. Μετὰ ἀπὸ μιά περίοδο ἡρεμίας τὸ ζωοσπόριο βλαστάνει καί σχηματίζει νημάτιο, πού καταλήγει σέ ἐμβρυώδη σποριαγγεῖο, ὅπου μέ μειωτικῆς — καί κρήνης — μέ συνηθισμένες διαίρεσεις τῶν πυρήνων παράγονται πολλὰ ἀπλοειδῆ σπόρια, ἀνόμοια γενετικά. Οἱ ἄλλοι κατώτεροι μ., ὅπως ἡ ὕφομοταξία τῶν ὠμομυκητιδῶν, ἔχουν μορφολογικά διάφορα γενετικά ὄργανα, δηλαδή θηλυκά, πού εἶναι τὰ μεγάλα σφαιροειδῆ ὠγόγνια καί περιέχουν ἓνα ἢ περισσότερα ὠοκύτταρα, καί ἀρσενικά, πού εἶναι μακροῦλες ἀποφύσεις — τὰ ἀνθηρίδια, τὰ ὁποῖα δέν ἔχουν διαφοροποιηθεῖ σέ γαμέτες. Ἡ γονιμοποίηση τοῦ θηλυκοῦ ὠοκυττάρου γίνεται μέ τὴ συγχώνευση του μέ τμήμα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνθηρίδιου, πού ἔχει ἓνα πυρήνα, ὅπως στήν τάξη Saprolegniales. Ἡ γενετικὴ διαδικασία τῶν κατώτερων μ. μπορεῖ νά γίνει καί μέ τὴ συγχώνευση δύο εὐκίνητων γαμετῶν, ὅπως στήν τάξη Blastocladiales, ἢ εὐκίνητου γαμέτη — τοῦ ἀνθηροζωιδίου μέ ἀκίνητο ὠοκύτταρο, ὅπως στήν τάξη Monoblepharidales (σχ. 5). Τὸ κοινὸ γνῶρισμα τῶν κατώτερων μ. εἶναι ἡ ἐπικράτηση, στὸν κύκλο ἀνάπτυξής τους, τῆς ἀπλοειδοῦς φάσης μέ βλασθητικὸ μυκήλιο καί ὄργανα πολλαπλασιασμοῦ. Ἡ διπλοειδῆς φάση παρουσιάζεται μόνο μέ τὸ ζωοσπόριο ἢ τὸ ὠοσπόριο, δηλαδή μέ τὸ στάδιο ἡρεμίας τῶν μ. Ἡ γενετικὴ διαδικασία τῶν ἀνωτέρων μ. ὀλοκληρώνεται μέ τὸ σχηματισμὸ ἀσκῶν ἢ